

„Török földgáz” vagy „görög földgáz”?

A ciprusi energia helye és szerepe a Kelet-Mediterráneumban és a török-görög konfliktusban

Jelige: nbz806

2023. 10. 31.

Tartalom

Bevezetés	3
1. Energiapolitika, mint nemzetközi konfliktusok forrása	6
1.1. Energiapolitika és energiabiztonság napjainkban.....	6
1.2. Az energiabiztonság szerepe a nemzetközi kapcsolatokban	8
1.3. Nemzetközi konfliktus fogalma és kialakulásának modelljei	10
1.4. A geopolitikai elhelyezkedés hatása a nemzetközi életben betöltött szerepre – fókuszban a Kelet-Mediterráneum	12
2. Ciprus helye a globális és regionális geopolitikai térben	15
2.1. Ciprus mint energiahatalom.....	17
3. Ciprus helye és szerepe a török-görög megosztottságban	19
3.1. A török-görög konfliktus történeti áttekintése.....	20
3.2. A török-görög viszony energiapolitikai vonatkozásai.....	22
3.3. Energiakérdés, mint a ciprusi rendezés hátráltatója	24
3.4. Az Európai Unió szerepe az átrendeződésben és az energetikai konfliktusban	26
4. Ciprusi földgáz helye és jelentősége a világban.....	28
4.1. A Kelet-Mediterráneum országainak földgázkészlete.....	29
4.2. A ciprusi gázüzlet regionális vonatkozásai	30
4.3. A ciprusi gázüzlet hatása világviszonylatban	34
5. A ciprusi földgáz jövője és a lehetőségek tárháza	36
Összegzés.....	39
Irodalomjegyzék	42
Mellékletek	46
1. melléklet – A fosszilis és nem fosszilis energiahordozók.....	46

Bevezetés

„Ciprus az energialelőhelyek felfedezése óta nem csupán egy ország a világ sokaságában. Az energiakincsek hatással lehetnek az egész világ működésére, amennyiben az országot körülvevő török-görög konfliktus nem korlátozza az ország kincseinek kiaknázását.”
Theodoros Tsakiris¹

„Ciprus mindenekelőtt a saját érdekeit fogja előtérbe helyezni.”
Jórgosz Papanasztaszú (Ciprusi energiaügyi, kereskedelmi és ipari miniszter)²

Napjainkban az energiaforrások jelentik egy ország számára a legnagyobb politikai előnyt, amellyel egy ország rendelkezhet. Általánosságban megállapítható, hogy a nemzetközi kapcsolatokat, azon belül is a nemzetközi konfliktusokat politikai, gazdasági, geostratégiai, valamint energetikai előnyeik mozgatják, ezek alapján versenyeznek egymással. Ciprust, a Földközi-tenger harmadik legnagyobb szigetét a török-görög konfliktus miatti feszültségek, valamint az energetikai felfedezések mozgatják. Immár 12 éve, hogy felfedezték Ciprus területén az első tengeri földgázmezőt, az Aphroditét, kitermelése azonban azóta is várat magára, annak ellenére, hogy gázexport-potenciálja bőséges lenne. 2018 és 2022 között számos jelentős energetikai felfedezés csak tovább erősíti azt a tényt, hogy a szigetországban rendkívüli potenciál húzódik, nemzetközi szerepe felértékelődni látszik.

A Ciprus körüli energetikai felfedezések, majd azok kitermelésén politikai gátak húzódnak, amelyet az ország megosztottságából adódó török-görög konfliktus mozgat. A török-görög ellentétek ütközése nem újkeletű dolog, hiszen a ciprusi rendezés kérdése 1974 óta várat magára, összetettsége miatt napjainkban is aktuális, geopolitikai szempontból fontos konfliktus. A Ciprusi Köztársaság göröglakta déli területek, és a nemzetközileg el nem ismert Észak-ciprusi Török Köztársaság szénhidrogénekért vívott komplex térségbeli küzdelme, az energiahordozók feletti ellenőrzés megszerzése egyúttal a sziget geopolitikai helyzetét is erősíti. Az energetikai felfedezések elősegíthetnék a megosztott területi felek békéjét és együttműködését, de Ciprus esetében a konfliktus csak tovább eszkalálódott.

Dolgozatom elsődleges célja feltérképezni, hogy a ciprusi földgázfeltárásokra milyen hatással van az ország bel- és külpolitikáját, valamint népességét sújtó török-görög konfliktus, és, hogy a ciprusi földgáznak ebben a formában milyen jelentősége van a régió országainak

¹Tsakiris, Theodoros (2019): The Importance of East Mediterranean Gas for EU Energy Security – The Role of Cyprus, Israel and Egypt. *Cyprus Review*, Vol. 30. No. 1., pp. 25–50. (A szerző fordítása, 2023).

²Mihálovics Zoltán (2023): Rejtélyes és kiaknázatlan földgázmezőkön ül ez az ország. MAKRONÓM BLOG, letöltés helye: <https://makronom.eu/2023/10/17/ciprus-europai-unio-foldgaz-makronom-oroszorszag/>, letöltési ideje: 2023. 10. 21.

energiapolitikájában. Fontos kutatási kérdés, hogy a ciprusi rendezést mennyire fogja hátráltatni a jövőben a földgáz kitermelési jogaiért harcoló török és görög ciprióta fél, valamint, hogy ebben a helyzetben Ciprus milyen formában lesz képes a jövőben értékesíteni energiakészleteit. Ciprus, mint önálló állam egységes alapot biztosít egy konfliktus övezte energiapolitikai elemzés elvégzésére, amelyhez nem csak regionális, hanem globális érdekek is (például az Európai Unió törekvései) fűződnek.

A dolgozatot öt nagy egységre osztottam fel. Az első fejezetben az energiapolitika fogalmát vizsgálom abból a szempontból, hogy milyen formában lehet forrása bizonyos nemzetközi konfliktusoknak, és hogy az energiabiztonságnak milyen szerepe van a nemzetközi kapcsolatokban. Az energia olyan eszköz a világ országai számára, amely fontos szerepet játszik abban, hogy egy állam olyan képességekkel rendelkezzen, amelyekkel elérheti a nemzetközi életben való részvételhez kitűzött céljait. Ugyanakkor ezek a törekvések érdekütközéseket teremtenek államok, vagy akár régiók között, kialakítva ezzel egy meghatározó politikai háttérű nemzetközi konfliktust. A Kelet-Mediterráneum számos regionális konfliktus otthona, melyet az utóbbi években az Európai Unió, valamint a jelen dolgozat szempontjából fontos Törökország, és Görögország tovább bonyolított.

A második egységben Ciprus területi, és regionális elhelyezkedését mutatom be, valamint a térség energiahordozó lelőhelyeit ismertetem. A fejezetben választ találunk arra a kérdésre, hogy Ciprus miként játszik fontos szerepet mind a Közel-Keleten, mind az Európai Unió számára, hiszen földrajzi szempontból Ázsiához tartozik, kulturális szempontból viszont Európa része. Bemutatom, hogy Ciprus mely kelet-mediterrán országok, valamint Törökország és európai országok metszéspontjában fekszik, és ebben a központi elhelyezkedésben mióta értékelődött fel a jelentősége a térség számára. A fejezetben fontos statisztikai adatokkal bizonyítom energiapolitikai fontosságát, összehasonlítva azt a térség egyéb földgázkészleteivel is.

A következő fejezetben a ciprusi török-görög konfliktus történelmi alapjait mutatom be, és elemzem, hogy az energetikai felfedezések milyen hatással vannak az ország északi és déli területek közötti kapcsolatra. A konfliktuson túl a ciprusi rendezés kérdése egy fontos politikai cél Ciprus életében, amely már az 1970-es évek óta várat magára, hiszen a két fél a politikai érdekütközéseit a mai napig nem tudta békésen kezelni. Ebben a kérdésben 2011 óta új fejezetet nyitott a földgázlelőhelyek feletti kitermelési jogok megszerzése is, amely a török-görög kapcsolatokat tovább bonyolítja, hiszen az energiahordozók adta nemzetközi előnyöket mindkét fél anyaaországa, Törökország és Görögország is szeretné megszerezni.

A negyedik fejezetben a ciprusi földgáz helyét és szerepét mutatom be regionális, valamint globális vonatkozásban, beleillesztve azt a Kelet-Mediterráneum földgázkészleteibe. Ciprus diplomáciai kapcsolatai nem csak a Földközi-tenger térségében, hanem világszinten is megsokszorozódtak, nagyhatalmak látnak potenciált a térség energiahordozóiban. Bemutatom, hogy Ciprusnak milyen lehetőségei vannak jelenleg a földgáztermelés elkezdésére, és mely országokkal tudna összekapcsolódni a földgázáramoltatást illetően, ezzel elérve a jövőben a legnagyobb importőré, az Európai Uniót.

Az esszé utolsó nagy egysége előreutalásokat tesz arra, hogy a ciprusi földgáznak jelen nemzetközi helyzetben milyen lehetőségei lehetnek, valamint ez milyen mértékben fogja alakítani a török-görög konfliktust, és ezek alapján a nemzetközi jelentőségét is. Nem kérdés, hogy a földgáztermelést egyértelműen Törökország hátráltatja, ugyanakkor Görögország és az Európai Unió folyamatos befolyása, a görög ciprióta fél támogatása örökös ellentéteket szül az északi területekkel. Ciprus esetében minden energiapolitikával kapcsolatos lépésnek nagy jelentősége van, hiszen az Európai Unió már előzetesen több éve fontos partnere Törökországnak, valamint a Kaszpi-tenger energiahordozóit abból a térségből kapja meg. Ciprus számára a jövőben stratégiai jelentőséggel bír, hogy a földgáz kitermelésére vonatkozó jogok hogyan alakulnak, ugyanakkor annak érdekében, hogy valaha elinduljon – ahogy a bevezetés elején írt második idézet is mondja – a saját érdekeit kell figyelemmel kísérnie.

1. Energiapolitika, mint nemzetközi konfliktusok forrása

Az energiapolitika a világ mindennapjait mozgató fontos politikai tudományág, amelyben az energiabiztonság fontos gazdasági és politikai kérdés. Az energiabiztonság magában foglalja, hogy egy adott ország milyen energiahordozókkal, és ezen belül mekkora mennyiséggel rendelkezik, kijelenthető az abban való bővelkedés, vagy annak hiánya. Az energiahordozók birtoklása, és az azok feletti rendelkezés a nemzetközi kapcsolatok és konfliktusok mozgatórugója, hiszen a világ energiaigénye növekvő tendenciát mutat, amelyet szükséges ellátni.

Jelen fejezetben az energiapolitika és az energiabiztonság fontosságát vizsgálom az alapfogalmak áttekintésével, majd bemutatom a nemzetközi konfliktus fogalmát, és a kialakulásának modelljeit, melyek alapján meghatározom az energiapolitika hatását a nemzetközi kapcsolatokra, és azt, hogy ebből adódóan hogyan tud a geopolitikai helyzet konfliktust generálni egy adott régió belül, vagy akár globálisan.

1.1. Energiapolitika és energiabiztonság napjainkban

Korunkban az energiaellátás kérdése az egyik legfontosabb, de egyidejűleg az egyik legégetőbb kérdés. Minden államnak szüksége van energiahordozóra, hogy egy ország megfelelően működhessen.³ Az energiahordozó fogalma önmagában sokat mondó, hiszen az abban való bővelkedés, vagy annak hiánya hatással van az országok biztonságpolitikájára, valamint az energiabiztonságára is. Az energiapolitika és energiabiztonság fogalmak különböző módon jelennek meg a világ országainak mindegyikében, hiszen ezeknek a fogalmaknak a megjelenését a geopolitikai fekvés, valamint a nemzetközi kapcsolatok befolyásolják.

Az energiapolitika manapság az energiaellátás biztosításával és biztonságiasításával foglalkozik, ezzel kapcsolatos témákra keres hosszú távú megoldásokat. Az energiapolitikában az energiabiztonság fenntartására elsőként a Nemzetközi Energia Ügynökség dolgozott ki programot, amely az 1970-es évek kőolajválságai után alakult meg 1974-ben.⁴ A szervezet célja az volt, hogy a globális olajellátás folyamatosan, válsághelyzet nélkül működjön, amelynek köszönhetően az országok hozzáférnek az energiahordozókhoz és nem tapasztalják meg annak hiányát.

³ Az energiahordozók csoportosítását lásd az 1. mellékletben.

⁴Colgan, Jeff (2009): The International Energy Agency. *GPPi Policy Paper*, No. 6, pp. 1–20.

Az energiabiztonság definiálása, és az államok energiapolitikája eltérő, ezt az országok adottságai, energiahordozóban való bővelkedése vagy szűkölködése határozza meg. Abban az esetben, ha egy ország sokféle, nagy mennyiségű erőforrással rendelkezik energiahordozók terén, akkor az az ország olyan energiapolitikát folytat, amelyben egy gazdasági kapcsolatokat kialakító, értékesítő szerepet tölt be a nemzetközi életben, ez az energiastratégia offenzív értelmezése.⁵ Ez a fajta energiastratégia olyan nemzetközi helyzetet teremt az adott államok számára, hogy az energiával nem rendelkező államok ellátása az ő kezükben van.

Tekintve, hogy energiahordozók nélkül megbénul az ország mindennapi működése, azok az államok, amelyek csekély mennyiségű energiahordozóval rendelkeznek, behozatalra szorulnak. Az energiával rendelkező országok ezekkel az országokkal kötnek külkereskedelmi szerződéseket, amelyek az energiapolitika fontos alappillérei. Azon államok esetében, melyek arra építik fel energiastratégiájukat, hogy az energiaellátásuk biztosított legyen, az energiastratégia defenzív értelmezéséről beszélünk.⁶ Ezek az országok folyamatos és biztos importra szorulnak olyan országoktól, amelyek energiakereskedelemmel foglalkoznak, így ezek a kapcsolatok energiafüggőséget idéznek elő.

Habár az energiapolitikában az energiaellátás biztosításával kapcsolatban elsődlegesen ezt a két csoportot különböztetjük meg hosszú ideje, az energiapolitikát foglalkoztató kérdések folyamatos változásban vannak. Az energiaszegénység egyre több országot érint, hiszen nem csupán arról van szó, hogy energiahordozó hiányában importra szorulnak, hanem ezzel párhuzamosan évről évre az energiaigény is növekszik mind az energiát adó, mind az energiát fogadó államok körében.⁷ Az energiaárak változását folyamatosan követik az energiapolitikával foglalkozók, hiszen ez helyi, illetve regionális gazdasági következményekkel jár, valamint a lakosságot is érinti. Az energiaigény növekedése előidézi azt is, hogy az országoknak az energetikai infrastruktúrát, valamint az energiatermelő rendszereket fejleszteni, korszerűsíteni kell, hogy tudják növelni a kapacitásaikat nagyobb energiamennyiség tárolására. Korunk fontos energiapolitikai kérdése továbbá a megújuló energiák hasznosítása, és az erre kompatibilis rendszerek kialakítása. A megújuló energiaforrások (víz, szél, nap, biomassa, bioüzemanyag, geotermikus energia) használata jelentősen csökkenti a környezetszennyezést és ezzel együtt redukálja a szén-dioxid

⁵ Dobos Edina (2010): Az energiaellátás biztonságának elméleti kérdései. *Nemzet és Biztonság*, 10. évfolyam, 3. szám 36-44. o.

⁶ Dobos Edina (2010): Az energiaellátás biztonságának elméleti kérdései. *Nemzet és Biztonság*, 10. évfolyam, 3. szám 36-44. o.

⁷ Csák László (2015): Energiapolitika: minden területi szinten. *Tér és Társadalom*, 29. évfolyam, 4. szám, 79–88. o.

kibocsátás okozta károkat.⁸ Az országok törekednek az új technológiák által nyújtott lehetőségek kihasználására, hiszen a megújuló energiaforrások részben megoldást nyújtanak az energiaellátás javítására, ugyanakkor tisztában kell lennünk azzal, hogy több platformon (mint például fűtéshez szükséges energia, közlekedésben használt olaj) nem nyújt teljes mértékben megoldást.

1.2. Az energiabiztonság szerepe a nemzetközi kapcsolatokban

Az energia fontos szerepet játszik abban, hogy egy állam olyan képességekkel rendelkezzen, amelyek céljai eléréséhez szükségesek. A nemzetközi kapcsolatok alakításában az államok adottságai, geopolitikai fekvésük, valamint más államokkal való kapcsolatai a döntőek, ezek alakítják a nemzetközi élet történetét.⁹

Az energia olyan szakpolitikai terület, amelynek a nemzetközi életben stratégiai fontossága van, hiszen az energiaellátás biztosítása, az energiahordozók ára befolyással tud lenni az országok gazdaságára, versenyképességére, belpolitikai stabilitására.¹⁰ Az energiaszükséglet növekedése előidézi a nemzetközi életben, hogy az országokat átszelő földgáz-, illetve kőolajvezetékek egyre hosszabbak, egyre több országon átnyúlóak legyenek, amely azokban az országokban is regionális stabilitást idéz elő, melyek csak az energiahordozókat továbbítják az energiafüggő országok irányába. Az energiapolitika átalakulása miatt manapság ezeknek az államoknak is jelentős a szerepe a nemzetközi kapcsolatok színterén, hiszen nagymennyiségű energiaforrás birtoklása nélkül válnak befolyásos szereplővé, akiknek az együttműködése nélkül nem működne nagy távolságokon az energia áramoltatása – ezeket az országokat nevezzük tranzitállamoknak, amelyek természetes hidat képeznek az energiakészleteket birtokló és az arra rászoruló államok között.¹¹

⁸ Máté Zsófia (2022): *Energiahíd? – Törökország tranzit szerepe az Európai Unió energiaellátásában*. Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat, 2022. ősz, Széchenyi István Egyetem, Győr.

⁹ Takács Gergely (2018): Az energiabiztonság helye és szerepe a nemzetközi kapcsolatok elméletében. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. évfolyam, 3. szám, 6–20. o.

¹⁰ Dannreuther, Roland (2016): *Nemzetközi biztonság*. Antall József Tudásközpont, Budapest.

¹¹ Tongori Zsófia (2020): *Törökország szerepe az Európai Unió energiabiztonságában–Ankara földgáztranzitban rejlő lehetőségei*. Doktori értekezés, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest.

Az energiahordozók birtoklása, az energiaárak alakulása formálják az energia kitermelésre képes országok geopolitikai lépéseit, ezáltal formálódnak a kapcsolatok geo-, valamint energiapolitikai szempontból. Az energiabiztonsággal foglalkozó kutatók meglátásait azzal kapcsolatban, hogy az energiabiztonság miként formálja a nemzetközi kapcsolatokat, elméletek formájában találjuk meg, melyek a következők:

- realista elmélet,
- liberalista elmélet,
- konstruktivista elmélet.

A *realista elmélet* legfontosabb képviselői Kenneth Waltz, Hans J. Morgenthau, valamint John J. Mearsheimer, akik az energiabiztonság és a nemzetközi kapcsolatok egymásra hatását főként katonai megközelítésből vizsgálták, nem gazdasági viszonylatban. Úgy gondolták, hogy az energetika nem olyan elem, amely nagymértékben képes lenne befolyásolni a nemzetközi konfliktusokat, ezzel egyidejűleg nem tudna hatással lenni az államok nemzetbiztonságára sem.¹² A nemzetbiztonságot különválasztották a gazdasági kérdésektől, ezzel mellőzve azt az egységet, amit a gazdasági kérdések és az energetika egymásra hatása vált ki magából. Ugyanakkor Mearsheimer elismeri, hogy nem biztonságpolitikai jellegű gazdasági kérdések és az energetika hathatnak egymásra, hiszen a katonai kapcsolatokat, az országok egymáshoz való közeledését, vagy éppen távolodását befolyásolhatja az energiapolitika.¹³

A realista elmélettel szemben a *liberális gondolkodók* azon a véleményen voltak, hogy az államok közötti együttműködések lehetnek stabil, egyfajta kölcsönös függőséget kialakító viszonyok, amelyek a kereskedelmi kapcsolatok, nemzetközi intézmények kialakítását, a közösség alkotta egységet hangsúlyozzák.¹⁴ Az energiabiztonság esetében Fareed Zakaria 1998-ban arra építette fel neoliberais elméleteit, hogy államok és más államok, esetleg vállalatok között létrejöhetnek olyan kölcsönösen kamatoztatható kapcsolatok, amelyekkel az energiabiztonsági kérdéseket szabályozni tudják.¹⁵ William Wohlforth gondolkodó ennek tudatában bebizonyította, hogy egy jól működő globális energiapiac megoldhat, vagy meg is szüntethet az energiabiztonsági kockázatokat.¹⁶

¹² Waltz, Kenneth (2010): *Theory of International Politics*. Waveland Press, Long Grove, Illinois.

¹³ Mearsheimer, John (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton&Company, New York.

¹⁴ Takács Gergely (2018): Az energiabiztonság helye és szerepe a nemzetközi kapcsolatok elméletében. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. évfolyam, 3. szám, 6–20. o.

¹⁵ Zakaria, Fareed (1998): *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton University Press, Princeton.

¹⁶ Brooks, Stephen G. (2008): *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*. Princeton University Press, Princeton.

A *konstruktivista gondolatok* a realista elméletek kritikájaként jöttek létre, és regionális alapon vizsgálták az országok közötti kapcsolatok és az energiabiztonság egymásra hatását. A gondolkodók úgy vélték, hogy az energiabiztonságot érintő kérdéseket regionális szinten fontos kezelni, hiszen a nemzetközi életben így lehet könnyebben megérteni az országok közötti energetikai kapcsolatokat. Ehhez Buzan és Waever 2003-ban megalkották a regionális biztonsági komplexumok elméletét, amelynek lényege, hogy az államok energetikai kérdésekben könnyebben alakítanak ki a régió belül kapcsolatokat, mivel a kölcsönös biztonsági függés nagyobb a régió belül, mint a komplexumon kívül eső országok esetében.¹⁷ A biztonsági komplexumok létrejöttével egyúttal biztonsági interdependencia alakul ki, amely egy adott régió belül a hatalom eloszlását formálja. A szerzők úgy gondolták, hogy egy országot nem globális szinten kell elhelyezni az energiapolitikában, hiszen egy adott régió belül alakulnak ki a legfontosabb függőségi, vagy akár fenyegetettségi állapotok.¹⁸ Ezzel egyúttal elismerik, hogy az energetikát a történelmi, kulturális, valamint gazdasági tényezők is befolyásolják egy adott régió belül, tehát valóban a realista elméletek inverzét fejezik ki.

1.3. Nemzetközi konfliktus fogalma és kialakulásának modelljei

A nemzetközi életben államok között számos esetben érzékeny témák kerülnek felszínre, amelyek miatt a felek között súlyos, vagy kevésbé súlyos konfliktusok indulhatnak el. A nemzetközi konfliktusok olyan konfliktusformák, amelyben önálló államok között fegyveres, vagy nem fegyveres vita alakul ki, amely valamilyen pozitív, vagy negatív hatást gyakorol a nemzetközi, globális életre.¹⁹ A nemzetközi konfliktusok kiváltó okai legtöbbször gazdasági, politikai, biztonsági kérdéseket érintenek, amelyek az idő múlásával, valamint a nemzetközi élet alakulása során kiegészültek civilizációs, etnikai, kulturális, valamint vallási különbségekből adódó konfliktusokkal.²⁰ A konfliktusok legismertebb formái az államon belüli erőszakos fellépések, az államközi háborúk, valamint a polgárháborúk. Mindhárom csoport együttes jellemzője, hogy a konfliktus kihathat regionális, valamint globális színterekre is, amelyben nagyhatalmak is érdekelték lehetnek.

¹⁷ Buzan, Barry – Waever, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge.

¹⁸ Buzan, Barry – Hansen, Lene (2009): *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, Cambridge.

¹⁹ Kacziba Péter (2017): *A nemzetközi válságkezelés békeépítő koncepciója és ciprusi alkalmazásának tanulságai*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs.

²⁰ Huntington, Samuel P. (2019): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó Kft., Budapest.

Számos kutató foglalkozott a nemzetközi konfliktusok kialakulásának okaival, amelyek számos megközelítésből dolgozták ki saját koncepciójukat a témáról. Ted Robert Gurr szerint valójában nem a gazdasági jólét kérdése a kiváltó ok az államok közötti összetűzésekben, hanem ahogyan önmagukat ítélik meg, majd ezekből a különbségekből alakulnak ki konfliktusok.²¹ Ezzel szemben Dan Smith azt fogalmazta meg, hogy a rossz, vagy egyenlőtlen gazdasági helyzet, valamint az ezt kiváltó politikai rendszer működése a kiindulópont fegyveres konfliktusok kitörésénél.²² Smith szerint a vallási, vagy etnikai különbségek önmagukban nem jelentek konfliktust kiváltó problémát, ahhoz még szükséges az államokban egy olyan politikai rendszer, amely csoportok között különbségeket generál politikai, vagy gazdasági szinten.

Ahmet Davutoğlu elképzelései továbbgondolták az előbb említett elméleteket, amelyet a *Stratégiai Mélység* című könyvében fektetett le²³. Figyelembe vette a nemzetközi tanulmányok, a geopolitika sajátosságait, amit saját kutatásaival egészített ki, ez alapján arra a következtetésre jutott, hogy konfliktusok olyan területeken alakulnak ki, ahol a geopolitikai és a geokulturális határvonalak nem esnek egybe a jogi határvonalakkal.²⁴ A hatalmi központokban ütköznek az elképzelések, ami geopolitikai konfliktusövetet alakít ki. Habár a konfliktusok kialakulásának fő okát gazdasági, etnikai, vagy akár vallási okokra tudjuk visszavezetni, a háttérben valójában az eltérő geopolitikai elképzelések okoznak érdekütközést.²⁵

A nemzetközi konfliktusok kialakulására több olyan elmélet is született, amelyek már magát a folyamatot is leírták figyelembe véve az államok viselkedését és lépéseit, ugyanakkor a nemzetközi konfliktusok esetében, legyen az fegyveres, vagy nem fegyveres konfliktus, Galtung konfliktusmodellje adja legfontosabb alapot. Johan Galtung, norvég tudós egy fegyveres konfrontáció kialakulásában három tényező fontos szerepét határozta meg: a konfliktusban *résztvevők hozzáállását* (A – attitude), *viselkedését* (B – behavior), és a szándékaik közötti *ellentmondásokat* (C – contradictions).²⁶

²¹ Gurr, T. R. (1970): *Why Men Rebel*. Princeton University Press, Princeton.

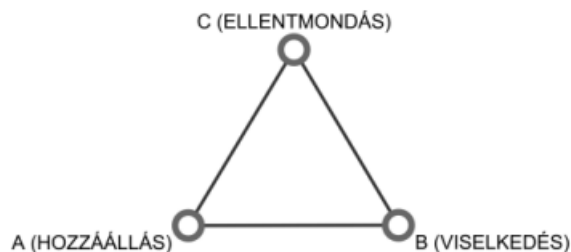
²² Smith, Dan (2003): *Trends and Causes of Armed Conflict*. In: A. Austin, M. Fischer, & N. Ropers (eds.): *The Berghof Handbook for Conflict Transformation*, Berghof Conflict Research, Berlin.

²³ Davutoğlu, Ahmet (2016): *Stratégiai Mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, Budapest.

²⁴ Davutoğlu, Ahmet (2016): *Stratégiai Mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, Budapest.

²⁵ Davutoğlu, Ahmet (2016): *Stratégiai Mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, Budapest.

²⁶ Galtung, Johan (1969): *Violence, Peace, and Peace Research*. *Journal of Peace Research*, Vol. 6., No. 3, pp. 167-191.

1. ábra: A nemzetközi konfliktusok kialakulását befolyásoló tényezők – Galtung modellje

Forrás: Kacziba Péter (2017): A nemzetközi válságkezelés békeépítő koncepciója és ciprusi alkalmazásának tanulságai. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs.

Galtung szerint a nemzetközi konfliktusok kiindító oka az érintett felek közötti vélt, vagy valós *ellentmondás* (C), tehát a szándékaik nem csak nagy mértékben különbözőek, hanem összeegyeztethetetlenek egymással. Ahogy az 1. ábrán is látható, a konfliktusok kialakulásának ez a pontja a háromszög csúcsán áll, amit az ebből következő másik két elem egészít ki. Az ellentmondások ütközése mögött a felek egymásról vélt *pozitív, vagy negatív megítélése* áll (A), nemzetközi konfliktusok kialakulásakor természetesen hangsúlyosan negatív véleményről van szó. A harmadik elem, a *viselkedés* (B) már tényleges, a másik irányába indított valós reakciókat reprezentál. A nemzetközi életben, attól függően, hogy csupán politikai, vagy akár fegyveres konfliktusról beszélünk, különböző módon válnak az egyes elemek hangsúlyossá (pl. ütköző érdekek+erős előítéletek+támadó magatartás; vagy ütköző érdekek+erős előítéletek stb.).²⁷

Az 1. ábra alapján látható, hogy egy konfliktus kialakulásához számos ok vezet. A nemzetközi életben állandó jelleggel jelennek meg ütközőpontok adott államok között, amelyeket eleinte politikai úton, vagy egyes esetekben fegyveresen próbálnak megoldani. Az ellentmondások között a hozzáállás és a viselkedés különbözősége teremt konfliktust, amely vagy erőszakhoz, vagy közös megegyezéshez vezet, amennyiben a felek is nyitottak rá.

1.4. A geopolitikai elhelyezkedés hatása a nemzetközi életben betöltött szerepre – fókuszban a Kelet-Mediterráneum

Egy állam, vagy egy térség számára a földrajzi fekvés szerepe megkérdőjelezhetetlen fontossággal bír a nemzetközi életben. A földrajzi adottságok nem csak a nemzetközi kapcsolatokat, hanem az emberiség múltját, jelenét és jövőjét is átszövik, hiszen a történelem eseményeiből is láthatjuk, hogy bizonyos térségekben adott államok erősebbek, mint a

²⁷Galtung, Johan (1969): Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, Vol. 6., No. 3., pp. 167-191.

régióban fekvő más államok, ebből adódóan egyes államoknak erősebb, másoknak gyengébb a megítélése a geopolitikában.

A geopolitika tudományában úgy gondolják, hogy az országok földrajzi fekvése, tehát a fizikai holléte elválaszthatatlan az ott élő emberek cselekedeteitől. Egy ország, vagy adott esetben régió esetében a kiindulópontot mindig a földrajzi térben való elhelyezkedés, a szomszédos államai, az országot körülvevő, vagy átszelő tengeri és szárazföldi kereskedelmi útvonalak megléte vagy hiánya, illetve az országban fellelhető természeti erőforrások és nyersanyagok jelentik.²⁸ A geopolitika ezen túlmenően foglalkozik az országok földrajzi fekvéséből adódó szövetségi rendszerekkel is. A szövetségi rendszerekben az államoknak, függetlenül attól, hogy egy államot „kis országnak”, vagy „nagy országnak” titulálnak, szükségük lehet egymásra, hiszen geopolitikai adottságaik, vagy akár a természeti erőforrásaik miatt a jövőben válhatnak stratégiaiul fontos állammá, akár a régióban, vagy a régió kívül.

2. ábra: A Kelet-Mediterráneum és geopolitikai vonzáskörzete

Forrás: Marshall, Tim (2021): *The Power of Geography. Ten maps that reveal the future of our world*. Elliott and Thompson Limited, London., p. 20.

A kelet-mediterrán régió jelentősége az energiahordozók, azon belül is a földgázkincs-lelőhelyek felfedezése óta értékelődött fel.²⁹ A kelet-mediterrán térség földgázában a régió országai (pl. Egyiptom, Izrael, Libanon), valamint Törökország és Görögország a legjobban

²⁸ Marshall, Tim (2021): *The Power of Geography. Ten maps that reveal the future of our world*. Elliott and Thompson Limited, London.

²⁹ Csorba Éva (2022): Milyen mértékben predesztinálja a földrajzi adottság egy ország külpolitikáját? *Pólusok folyóirat*, 3. évfolyam, 1. szám, 114–119. o.

érdekeltek. Ahogyan a 2. ábrán látszik, Görögország geopolitikailag Európa kapujának tekinthető, amelyben Törökország geopolitikai közelsége, valamint energiapolitikai kapcsolatai Oroszországgal, a Közel-Kelettel, és hasznos hozzájárulása az Európai Unió földgázellátásához, igazi kihívás Görögország számára. A két ország, Görögország és Törökország között húzódó ellentétek és konfliktusok kiváltó okai a térségben fellelhető földgázmezők feletti tengerjogi viták. A két ország kapcsolatát látva kijelenthető, hogy a térségben zajló politikai folyamatok kiváltó oka továbbra is a földgázmezők-kitermelése feletti jogok megszerzéséhez lesz köthető, amely kétségtelen, hogy kihat a kelet-mediterrán térség nemzetközi megítélésére, valamint a nemzetközi kapcsolatok alakulására tett befolyására is.

A kelet-mediterrán térséget, ezen belül is a földgázkinccs kitermelése miatt kialakult ellentétek már nem csupán egy szimpla görög-török konfliktusnak tekinthető, hiszen a külpolitikai, valamint az energetikai szempontok sokkal összetettebbé alakították az elmúlt években.³⁰ A görög-török konfliktus (a ciprusi földgázt illetően) egy geopolitikai „mérkőzéssé” nőtte ki magát, amelyben nem csak a térség államai (görög-ciprusi-izraeli-egyiptomi tengely), hanem a világ nagyhatalmai, az USA, vagy akár európai uniós államok (pl. Franciaország) is érdekeltek.³¹

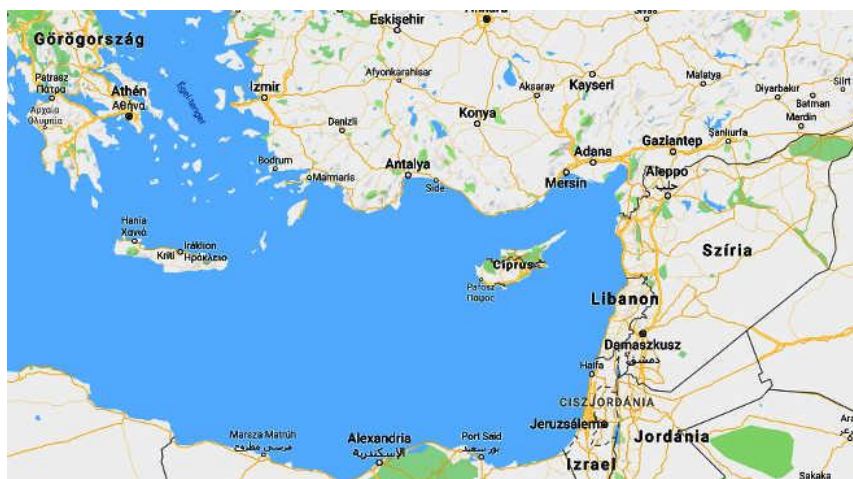
Összegezve elmondhatjuk, hogy a földrajzi adottságok, valamint egy ország geopolitikai fekvése nagy mértékben befolyásolja egy adott ország nemzetközi szerepét, valamint a mozgásterét, és ebből kifolyólag a történelmét. A földrajzi adottságok, valamint a természeti erőforrások megléte, vagy annak hiánya a külpolitikai, valamint a nemzetközi kapcsolatok mozgatórugói, ahogyan a ciprusi rendezésben továbbra is a földgázkinccs megléte, és a földgázkitermelés feletti versengés lesz az alakító tényező. Ebből következik, hogy a geopolitikai tényezők nem csupán egy ország külpolitikáját befolyásolják, hanem a nemzetközi életben hozott döntéseket is.

³⁰ Csorba Éva (2022): Milyen mértékben predesztinálja a földrajzi adottság egy ország külpolitikáját? *Pólusok folyóirat*, 3. évfolyam, 1. szám, 114–119. o.

³¹ Marshall, Tim (2021): *The Power of Geography. Ten maps that reveal the future of our world*. Elliott and Thompson Limited, London.

2. Ciprus helye a globális és regionális geopolitikai térben

Ciprus, a szigetország földrajzi helyzetét tekintve a Földközi-tenger medencéjében, a kelet-mediterráneumi térségben fekszik. Az ország jellegzetessége, hogy több kontinens, fontos gazdasági központok, valamint számos, eltérő politikai kultúrák metszéspontjában található a világtérképen. Ciprus, ahogyan a történelme is mutatja, különböző kultúrák általi befolyások övezete, hiszen földrajzi szempontból Ázsiához tartozik, de kulturális szempontból Európa része, ezzel együtt az Európai Unió tagja is.

3. ábra: Ciprus elhelyezkedése a Kelet-Mediterráneumban

Forrás: Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés lehetőségeinek értékelése. *Külügyi Szemle*, 2022/11, 84–113. o., 90. o.

Ahogyan az 3. ábrán is látszik, Ciprus geopolitikailag fontos régióban fekszik, hiszen Törökországtól délre, Görögországtól – az országgal együtt pedig az Európai Uniótól – délkeletre helyezkedik el, a közel-keleti államok, Szíria, Libanon, Jordánia, Izrael, valamint Egyiptom gyűrűjében. A Földközi-tenger vidéke fontos kereskedelmi központ is, hiszen hajózási útvonalak vezetnek a Szuezi-csatornához, amely a világ gazdaság egyik legfontosabb gazdasági csomópontja.

Ciprust a történelme miatt „elsüllyeszthetetlen anyahajónak” titulálták, hiszen az őt körülvevő országok, valamint térségek folyamatosan hatást gyakoroltak rá, ugyanakkor manapság főleg a régióban található földgázmezőkben rejlő természeti adottságok kiaknázása, és a török-görög konfliktus határozza meg mindennapjait.³² A térség lelőhelyei gazdasági lehetőséget rejtenek, ugyanakkor a ciprusi földgáz az Európai Unió, Törökország és a Kelet-Mediterráneum számára új konfliktusforrást is jelent. Ciprus számára az energiahordozók megléte jelenti a gazdasági, regionális megerősödést a nemzetközi szinten, ugyanakkor az ország török-görög megosztottsága miatt önálló fejlődésében korlátozott.

³²Wenzke, Caroline – Lindley, Dan (2008): *Dismantling the Cyprus Conspiracy: The US role in the Cypriot Crises of 1963, 1967 and 1974*. University of Notre Dame, Indiana, The United States of America.

4. ábra: Ciprus geopolitikai hatásvonalai

Forrás: Tagliapietra, Simone (2013): Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments Between Market Opportunities and Geopolitical Risks. *Fondazione Eni Enrico Mattei*, Dicembre 2013, p. 23.

Ciprus tehát a Kelet-Mediterráneum, valamint Törökország és Görögország metszéspontjában található, ugyanakkor geopolitikailag nem csak ez a térség tesz rá befolyást, hanem a világ másik, távolabbi pontjai is (lásd 4. ábra). Ennek hátterében főleg az a tény áll, hogy az ország területileg, valamint etnikai szempontból is régóta megosztott, ami azt eredményezte, hogy a nagyhatalmak különböző érdekek miatt közeledtek nem csak Ciprushoz, hanem a régiós államokhoz is. Ahogy a 4. ábrán látszik, Ciprus geopolitikai hatásvonalai a regionális térségen túl az Európai Unióra, valamint Oroszországra és az Egyesült Államokra is kiterjednek. Az Európai Unió szerepe a csatlakozást követően értékelődött fel, hiszen a déli országrész az uniós országok védelmében valódi szövetségeket talált Törökországgal szemben. Ciprus az Unión belül döntéshozói hatalommal is rendelkezik, amit Törökország ellenében, akár a tagjelölti státuszának kárára is, saját érdekeit nézve felhasznált. Az ország energiapolitikai okokból fontos Oroszország, valamint az Egyesült Államok számára is, hiszen Oroszország számára – főleg ebben a nemzetközi helyzetben – nem mindegy, hogy a Közel-Keletről, a Kelet-Mediterráneum, vagy akár Ciprusról mennyi földgáz érkezik az Európai Unió országaiba, akár Görögországon, akár Törökországon keresztül, akiknek fontos stratégiai kérdés az energiahíd szerep betöltése a ciprusi földgáz szállításához.³³ Ebben a kérdésben Törökország mögött az Egyesült Államok is ott áll a háttérben, hiszen Oroszországgal szemben így tudja a céljait érvényesíteni Cipruson keresztül is.

Ezen tények alapján látszik, hogy Ciprus geopolitikai jelentőségét a régióban található energiahordozó lelőhelyek, valamint az ország megosztottságából adódó török-görög konfliktus teszi ki, ami a nemzetközi életben fontos, folyamatosan visszatérő kérdésnek számít. Ugyanakkor pontosan ez a geopolitikai helyzet jelenti Ciprus számára azt a pozíciót,

³³N. Rózsa Erzsébet (2019): *Az Európai Unió szerepvállalása a Közel-Keleten és a Mediterráneumban*. In: *Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 17–28. o.

hogy valójában a nagyhatalmi versengés háttérében, másodlagos jelentőségű globális szerepre redukálódott.

2.1. Ciprus mint energiahatalom

Ciprus geopolitikai, valamint energiapolitikai jelentősége 2011 óta számottevő regionális és globális szinten, amikor jelentős mennyiségű, mélytengeri földgázvagyont fedeztek fel a sziget déli részén fekvő kizárólagos gazdasági övezetben.³⁴ Ez a felfedezés akkoriban a becsült értékek szerint Ciprus belső fogyasztási igényeit még 100–150 évig képes lett volna fedezni, amely nem csak a szigetország, hanem a garantőr államok számára is jelentős mennyiségnek számított, hiszen az Aphrodite gázmezőn talált gázvagyont, a 141,58 milliárd m³ földgáz Törökország és Görögország együttes bizonyított földgázmennyiségét is messze túlhaladta.³⁵

Ország	Bizonyított készletek (milliárd m ³)
Egyiptom	2186
Izrael	923,04
Szíria	240,69
Ciprus	817,8
Törökország	6,22
Görögország	1,13
Libanon	0
Európai Unió	1700
Oroszország	4779
Világ összesen	187300

1. táblázat: Bizonyított földgázmennyiségek a Kelet-Mediterráneumban, összevetve Oroszország, az Európai Unió és a világ együttes földgázkészletével

Forrás: Saját szerkesztés (2023), a Statistical Review of World Energy 2022 adatai alapján. Letöltés helye: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> (letöltési idő: 2023.08.31.)

Ciprus hozzávetőlegesen 818 milliárd m³ földgázzal rendelkezik, amely a szigetország alacsony fogyasztása mellett valóban nagy mennyiségnek számít, ugyanakkor fontos hangsúlyozni azt, hogy ami Ciprusnak, valamint az azt befolyásoló országoknak (Törökország, valamint Görögország) jelentős földgázvagyont, az a világ legnagyobb energiabirtokosaival, mint pl. Oroszországgal (lásd 1. táblázat), vagy a Kelet-Mediterráneum más országaival (pl. Egyiptommal) szemben nem léphet fel versenytársként. Ciprus, mint energiával rendelkező ország fontos a nemzetközi életben, hiszen a földgázvagyont birtoklása

³⁴Kacziba Péter (2013): A ciprusi földgázkinccs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külügyi Szemle*, 12. évfolyam, 4. szám, 149–171. o.

³⁵Botos Balázs (2019): A ciprusi gazdaság sokarcúsága. *Polgári Szemle*, 15. évfolyam, 1-3. szám, 399–405. o.

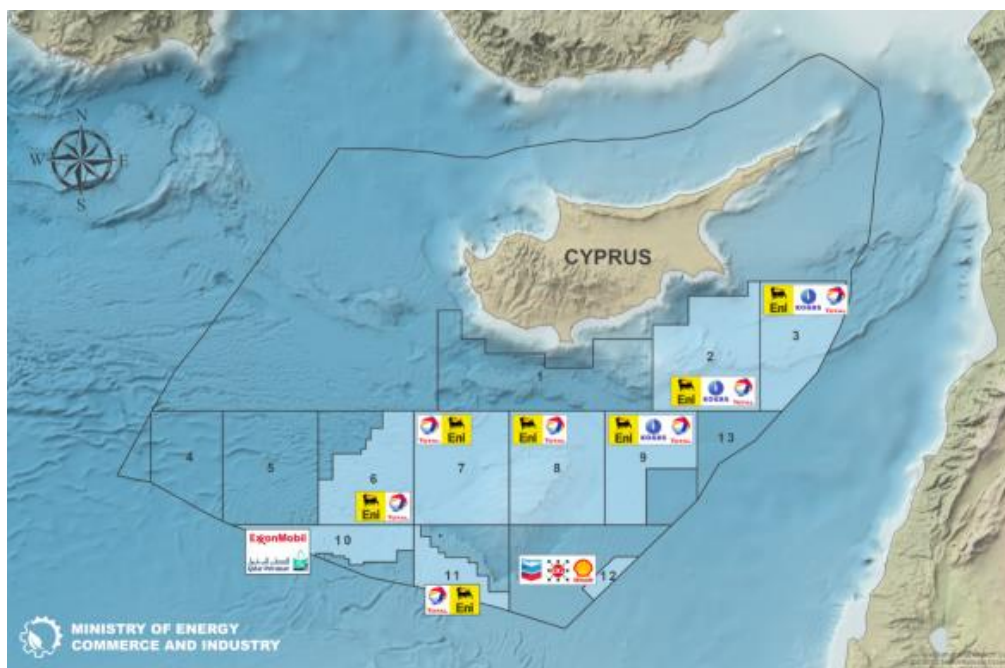
és kitermelése mögötti török-görög konfliktus az energiahordozó jövőjének valódi mozgatórugója.

Gázmező neve	Felfedezés éve	Feltárt mennyiség (milliárd m ³)
Aphrodite	2011	~141,5
Calypso	2018	~181,2
Glaucus	2019	~141,5
Talos	2020	~283,1
Cronos-1	2022	~70,5

2. táblázat: A legjelentősebb offshore gázmezők Ciprus kizárólagos gazdasági övezetében

Forrás: Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés lehetőségeinek értékelése. *Külügyi Szemle*, 2022/11, 84–113.o.

A szigetország körül 2011 óta 5 fontos földgázmezőt fedeztek fel, melyek segítségével a kizárólagos gazdasági övezetében (EEZ) 13 blokkot jelöltek már ki.³⁶ A terület legnagyobb felfedezései az Aprodite (12-es blokk), a Calypso (6-os blokk), a Glaucus (10-es blokk), a Talos (6-os blokk) és a Cronos-1 (6-os blokk) gázmezők (lásd 5. ábra). Ezeken a területeken, a közel 820 milliárd m³ kitermelésében több európai, valamint amerikai vállalat is érdekelt, ezek közül több olyan vállalat, melyek a mezők felfedezésében is részt vettek (ENI, Chevron, ExxonMobil, Qatar Petroleum).³⁷ Ciprus ezen felfedezések alapján regionálisan és globálisan is megkapta azt a lehetőséget, hogy energetikai nagyhatalommá váljon.

5. ábra: Ciprus kizárólagos gazdasági övezetei, blokkjai, és a földgázkincsben érdekelt nemzetközi vállalatok

Forrás: Ministry of Energy (2021): Commerce and Industry in Cyprus. In: Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés lehetőségeinek értékelése. *Külügyi Szemle*, 2022/11, 84–113. o., 88.o.

³⁶ Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés lehetőségeinek értékelése. *Külügyi Szemle*, 2022/11, 84–113. o.

Ciprus kizárólagos gazdasági övezetéhez jelenleg 13 blokk tartozik, amelyekben történtek a földgázmezők felfedezései, valamint a próbafúrások is. Ahogyan az 5. ábra is mutatja, a nemzetközi nagyvállalatok viszonylag széles palettája végzett kutatásokat a ciprusi EEZ-ben. Az Aphrodite gázmezőre 2011-ben az ENI, az olasz olaj- és gázvállalat talált rá, ettől fogva pedig több blokkban is végzett fúrásokat energiahordozó után kutatva. Az olaszokon kívül amerikai (Exxon, Noble Energy), brit (BG Group), francia (Total), koreai (Kogas), szingapúri (Novatek), izraeli (Delek and Avner Oil) és katari (Qatar Petroleum) vállalatok is végeztek sikeres feltárásokat a 6-os és 10-es blokkokban.³⁸ 2022-ben a Cronos-1 felfedezése után az ENI és a Total további akciókat végez a 6-os blokkban, az amerikai Exxon pedig rendkívül érdekelt a 12-es blokk további felfedezése iránt.³⁹ Több vállalat pedig a következő években az 5-ös, valamint a 10-es blokk felkutatásába kezd.

Ciprus földrajzi elhelyezkedése elősegíti, hogy energiahordozói számos kontinens, és ország számára fontos orientációs pont legyen. Geopolitikai helyzete azt eredményezi, hogy mind az európai országok, mind távolabbi kontinensek (pl. Amerika, Ázsia) potenciált lássanak benne. Különösen a szigeten uralkodó garantőr államok, Törökország és Görögország számára kiemelt fontosságú, hogy mely vállalatok végzik a fúrásokat és a földgázmezők feltárását, hiszen Törökország energiafüggő országgént földgázigényének 99%-át exportálja, amelyet stratégiai okokból számos országból igyekszik megtenni (Oroszország mellett a Közel-Kelet államai, főként Azerbajdzsán, valamint Katar, Algéria és Nigéria), így a Ciprusról érkező földgáz elősegíthetné, hogy más partnereitől kevésbé függjön.⁴⁰ Görögország célja, hogy tranzitországgént az Európai Uniót támogassa földgázzal, valamint Törökországgal szemben előkelő pozíciót szerezzen az Unióban, és hasznos kapcsolatokat kössön a Kelet-Mediterráneumban.

3. Ciprus helye és szerepe a török-görög megosztottságban

A nemzetközi kapcsolatok elmélete szerint az országok közötti feszültségek és konfliktusok politikai, gazdasági, vagy akár geopolitikai, energiastratégiai kérdések miatt alakulnak ki. A Ciprus geopolitikai fekvéséből adódó energetikai felfedezések regionális jelentőséggel bírnak, amely folyamatosan hatással van a ciprusi török-görög konfliktusra. A ciprusi konfliktus már az 1970-es évek óta aktívan zajlik, amelyben nem csak a Kelet-Mediterráneum, hanem az

³⁸ Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés lehetőségeinek értékelése. *Külügyi Szemle*, 2022/11., 84–113. o.

³⁹ Pirishis, George (2022): Two Possible Options for the Development of the Aphrodite Gas Field. *CyprusMail*, Letöltés helye: <https://cyprus-mail.com/2022/04/29/two-possible-options-for-the-development-of-the-aphrodite-gas-field/> (letöltési idő: 2023.09.13.)

⁴⁰ Neset, Siri (2021): Turkey as a Regional Security Actor in the Black Sea, the Mediterranean, and the Levant Region. *Chr. Michelsen Institute*, Vol. 2., pp. 1–64.

európai térség is érintett. Egy nemzetközi konfliktust két, vagy több ország együttműködése tud feloldani, ugyanakkor, ha az alapproblémán kívül más konfliktusforrás is felmerül, az tovább bonyolíthatja az egyébként is komplex kapcsolatokat az országok között.

Jelen fejezet segítségével áttekintésre kerül a török-görög konfliktus történelmi háttere, valamint az, hogy az energiapolitika milyen hatással van erre kérdésre. A konfliktuson túl a ciprusi rendezés terve és folyamata is az elemzés tárgyát képezi, melynek segítségével megvizsgálható, hogy az energiakérdés, valamint Törökország, Görögország, és az Európai Unió milyen hatással van erre a folyamatra.

3.1. A török-görög konfliktus történeti áttekintése

Egy nemzetközi konfliktus kialakulása rendkívül komplex folyamat. A nemzetközi életben állandó jelleggel megjelennek olyan ütközőpontok, amelyek regionálisan, vagy akár globálisan problémát váltanak ki országok között. A ciprusi konfliktus esetében ez a folyamat még az 1870-es évekig nyúlik vissza, kialakulásában három fontos tényező játszott a legnagyobb szerepet⁴¹:

- Ciprus geopolitikai elhelyezkedése, és ebből adódó regionális és nagyhatalmi befolyás a szigetre,
- Ciprus kozmopolita népessége (török-görög fél),
- Ciprus nemzeti ébredése.

A probléma megértése szempontjából szükséges visszatekinteni Ciprus történelmére. Az oszmán csapatok még az 1570-es években foglalták el a szigetet. és évszázadokig a túlnyomórészt görög többségű területeken telepedtek le. A következő évszázadokban, a betelepüléseknek köszönhetően a görögök mellett egy török kisebbség is kialakult a szigeten.

1878-ban Ciprus Nagy-Britannia fennhatósága alá került.⁴² A második világháború lezárása egyidejűleg meghozta a szigeten az ellenállási mozgalmak, az elszakadást célzó folyamatok, és a tüntetések idejét. A tüntetések, vagy akár terrorcselekmények szervezője az EOKA⁴³ nevű ciprusi görög szervezet volt, amely nem csak a sziget függetlenségéért, hanem Ciprus Görögországgal való egyesítéséért is harcolt. Görögország Törökországgal egy időben, 1952-től lett tagja a NATO-nak, majd a csatlakozás után nyíltan, és erőteljesebben kezdte támogatni a szigetországot, amely nemzetközileg, mind a törökökből, mind a britekből

⁴¹Kacziba Péter (2017): *A nemzetközi válságkezelés békeépítő koncepciója és ciprusi alkalmazásának tanulságai*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs.

⁴²Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

⁴³görög ciprióta jobboldali-nacionalista fegyveres csoport

ellenszenvet váltott ki. Mivel a briteknek az volt a céljuk, hogy az ő befolyásuk alatt maradjon a sziget, 1955-ben meghívta a két ország képviselőit a sziget státuszának rendezése céljából.⁴⁴ A sziget státuszának rendezésére végül az 1959-es zürichi és londoni egyezményen került sor, ahol a britek szerződésbe foglalták, hogy katonai támaszpontot tartanak a szigeten, de ezt kivéve kivonulnak Ciprusról, azonban megtiltották a sziget egyesülését mind Görögországgal, mind Törökországgal.⁴⁵ A szerződés alapján a két említett ország a sziget státuszát garantáló állam lett, a görög és török csoportok védelmében felléphettek. A későbbi események szempontjából szintén fontos pontja volt az egyezménynek, hogy az ország államfőjének görögnek, az alelnökének pedig töröknek kellett lennie, annak ellenére, hogy a török kisebbség nagyjából 20%-át tette ki a ciprusi népességnek.⁴⁶

A következő évtizedekben Ciprus egy igazi puszkaporos hordóvá vált, hiszen 1963-ban Ankara majdnem lerohanta a szigetet, az erőszakos beavatkozást az USA elnöke akadályozta meg a Johnson-levéllel.⁴⁷ Ebben az esetben még meg tudták akadályozni a háborút, ugyanakkor az ellentétek az idő múlásával egyre erősebbek lettek a két fél között. 1974-ben athéni támogatással, Makariosz érsek ellen a katonatisztek egy része puccsot hajtott végre, és kimondták a sziget egyesülését Görögországgal. A török fél válasza erre a katonai intervenció engedélyezése volt, ami a puccsisták megfutamodását, valamint a görög erők összeomlását eredményezte. Törökország ekkor több területet is elfoglalt, így már kezdett kirajzolódni az a bizonyos vonal, amely a törököket északra, a görögöket pedig délre választotta el Ciprus területén.

A tényleges elszakadásra 1983-ban került sor, amikor török részen kikiáltották az Észak-ciprusi Török Köztársaságot (röviden KKTC), amelyet a mai napig is csak Törökország ismer el önálló államként. Ezt követően az északi rész teljesen Törökország működését kezdte átvenni, mind gazdaságilag, mind politikailag, valamint jelentős népesség települt át Anatóliából is.

⁴⁴Kacziba Péter (2019): Többség kisebbségi, kisebbségi többségi támogatással: Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. In: Szalai Máté – Wagner Péter: *A többség-kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 58–80. o.

⁴⁵Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

⁴⁶Axt, Heinz-Jürgen (2021): Troubled Water in the Eastern Mediterranean. Turkey Challenges Greece and Cyprus Regarding Energy Sources. *Comparative Southeast European Studies*, Vol. 69., No. 1, pp. 133–152.

⁴⁷Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

Hasonlóan a török területhez a görögök is arra törekedtek, hogy önállóságot vívjanak ki maguknak. Görögország lemondott az egyesítésről, és inkább a török rész jogtalanságát hangsúlyozta, valamint Ciprus európai uniós tagságának elérését támogatta, amely 2004-ben valósult meg.⁴⁸ Ciprus a sziget újraegyesítése nélkül csatlakozott az Európai Unióhoz, mivel az erre indított népszavazáson a törökök igennel, de a görög lakosság nemmel szavazott. Törökország számára lett volna jelentősége a szigeten lévő viszonyok alakulásának, hiszen az ország 1999-ben kapott uniós tagjelölti státuszt, ugyanakkor az Európai Unióhoz való csatlakozását a ciprusi konfliktus nagy mértékben akadályozta.

A ciprusi konfliktust az uniós csatlakozás utáni években a sziget vonzáskörzetében felfedezett földgázmezők bonyolították, ezért az újraegyesítést szorgalmazó tárgyalásokat felfüggesztették. A két fél az energiapolitikai ellentétek miatt nem tudott megegyezni más kérdésekben sem, így lemondtak az egyesítési kísérletekről.

3.2. A török-görög viszony energiapolitikai vonatkozásai

Törökországot és Görögországot geopolitikailag fontos felségvizek veszik körül: a Földközi-tenger és az Égei-tenger. A vizek a történelem során mindig is fontos stratégiai pontok voltak a nemzetközi kapcsolatokban, hiszen mind gazdaságilag, mind politikailag fontos területek. A tengerek birtoklása egyfajta hatalmat ad egy adott állam kezébe, amely azt jelenti, hogy az adott víz, és az abban rejlő lehetőségek is mind az érintett államot illetik meg. A vizek, tengerek olyan stratégiai fontosságú pontok a geopolitikában, amelyekért államok között olyan konfliktusok alakulnak ki, amelyek az egész világra hatással lehetnek.

A török-görög kapcsolatok az ütköző érdekeik miatt már hosszú ideje nem felhőtlenek, ugyanakkor az utóbbi években előfordultak olyan esetek, amikor az egyik fél közeledni próbált a másikhoz, esetleg rendezni akarta a viszonyt. Ankara 2021-ben együttműködési szándékát jelezte Athénnek, amikor újabb földgázmezők feltárására került sor Ciprus vonzáskörzetében.⁴⁹

Görögország külpolitikája és energiapolitikája az utóbbi időszakban arra rendezkedett be, hogy nem Ankarával keresi a kapcsolódási pontokat, hanem a világ más nagyhatalmaival mélyíti el viszonyát, mint Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok. A II. világháborút követően mindkét ország egyszerre, 1952-ben csatlakozott a NATO-hoz. A nyugati csatlakozás lehetővé tette, hogy más tagállamokkal, de akár egymással is konfliktusba

⁴⁸ Kacziba Péter (2019): Többség kisebbségi, kisebbségi többségi támogatással: Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. In: Szalai Máté – Wagner Péter: *A többség-kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 58–80. o.

⁴⁹ Egeresi Zoltán (2021): Görög-török versengés: felszín alatti feszültségek. *KKI-Elemzések*, KE-2021/59, 3–10. o.

kerüljenek, így nem csak a szövetség védelmét, hanem a fenyegetést is megélték egyszerre. A rosszsomszédi viszony kialakulásának legfőbb oka egyértelműen a ciprusi konfliktus, hiszen nem csak a történelmi események, hanem a jelen is mutatja, hogy a Kelet-Mediterráneum szerepe nemzetközileg felértékelődött, amelyben a térség energiahordozó lelőhelyeinek birtoklásának kérdése áll a háttérben. Ez a kérdés főleg 2010 óta érzékeny pont a két ország, valamint Ciprus politikai életében, hiszen Törökország nem írta alá azt a nemzetközi szerződést, amely magába foglalta, hogy a felségvizek egyes részei mely országot illetik meg.⁵⁰ Az Égei-tenger vidéke kedvezőtlenül hat a nemzetközi együttműködésre, hiszen nem csak a menekülthelyzet, hanem a tenger területéhez köthető földgázlelőhelyek állandó konfliktust jelentenek a két ország, valamint a Kelet-Mediterráneum között. Törökország az erre vonatkozó szerződéseket többször megvétózta és jóval nagyobb területeket követelt magának. Törökország ezzel még a Lausanne-i Békészerződésre utalt vissza, amelyről úgy fogalmazta meg a véleményét, miszerint „átadtunk olyan szigeteteket, ahová átkiabálhatunk”.⁵¹ Erdogan elnök 2016-ban az I. balkán háború miatti területi veszteségeire mutatott rá, amelyek ugyan a török partokhoz közelebb eső területek, de lakosságuk szinte teljesen görög ajkú. Ez alapján láthatjuk, hogy az energiapolitikát érintő szerződésekben az országok külpolitikai eseményeinek alakulása is nagy szerepet kap, hiszen egy konfliktus újabb konfliktusokat szül, amelyeknek regionális, valamint nemzetközi szinten is vannak következményei.

Ankara a földgázmezők kiaknázására saját programot alkotott meg, amelynek lényege, hogy az országot az öt körülvevő tengerek, a Fekete-tenger, a Földközi-tenger és az Égei-tenger fontos szereplőjévé akarja tenni.⁵² Célját a Kék haza doktrína kormányzati kommunikációjával, valamint a Líbiával kötött írásos megegyezésében rögzítette, amelyet kiterjesztettek a líbiai-török határra is.⁵³

⁵⁰Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

⁵¹Fekete-Karydi Klára (2016): Az Égei-tengeri konfliktus. *Hadtudomány*, 2016. évi elektronikus lapszám, 177–189. o.

⁵²Máté Zsófia (2022): *Energiahíd? – Törökország tranzit szerepe az Európai Unió energiaellátásában*. Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat, 2022. ősz, Széchenyi István Egyetem, Győr.

⁵³Fekete-Karydi Klára (2016): Az Égei-tengeri konfliktus. *Hadtudomány*, 2016. évi elektronikus lapszám, 177–189. o.

3.3. Energiakérdés, mint a ciprusi rendezés hátráltatója

A ciprusi konfliktus az 1970-es évek óta fennálló politikai kérdés a nemzetközi kapcsolatokban, amely – a vita összetettsége miatt – napjainkban is megoldásra vár. A ciprusi török-görög konfliktus megoldására a ciprusi rendezés, tehát az ország két felének a kapcsolati rendezése jelentené a legkézenfekvőbb megoldást, természetesen az újraegyesítés megvalósulásával egyetemben. Az utóbbi 8 év, az Anasztasziadesz-Akinci időszak⁵⁴ fontos időintervallum volt a ciprusi rendezés szempontjából, hiszen a két fél rendszeres együttműködési szándékát mutatták ki egymás iránt, ugyanakkor a pozitív lépések ellenére számos negatív eset mélyítette a konfliktust.⁵⁵

A rendezés legfontosabb alapjai Ciprus kül- és belpolitikai lépései, amelyben figyelemreméltó, hogy Ciprus egyre nagyobb hangsúlyt fektet arra, hogy mind regionálisan, mind a vonzáskörzetében elhelyezkedő nagyhatalmakkal, nemzetközi szervezetekkel együttműködést létesítsen, akár gazdasági, politikai, akár energetikai kérdések szempontjából. Egy vitát, vagy konfliktust együttműködési kísérletekkel lehet, és célszerű orvosolni, a politikai kapcsolatok magas szinten tartása a legfőbb alappillére annak, hogy a ciprusi megosztottság kérdéseire megfelelő megoldást találjanak. Az említett időszak Musztafa Akinci észak-ciprusi török vezető, valamint Anasztasziadesz görög ciprusi elnök közös együttműködési nyilatkozatban fektették le rendezési alapelveiket, és 2016-tól megkezdődtek a rendszeres tárgyalások a témában.⁵⁶

A két vezető számos gesztussal demonstrálta kooperációs szándékát, többek között Anasztasziadesz kezdeményezte a török nyelv hivatalos nyelvvé tételét az Európai Unióban, illetve tárgyalásokat nyitottak területi és garanciális kérdésekről is, amelyben a két érintett fél térképet cserélt. Ugyanakkor minden pozitív lépést egy negatív követett, a tárgyalásokat megszakították a ciprusi parlament által megszavazott törekvést Ciprus és Görögország egyesítésére 2017-ben.⁵⁷ A török ciprióta fél válaszul nem ismerte el Ciprus jogát, hogy kizárólagos gazdasági övezetből⁵⁸ fakadó jogát gyakorolja a tengeri földgázlelőhelyek

⁵⁴Níkosz Anasztasziadis ciprusi politikus, a Ciprusi Köztársaság hetedik elnöke (2013–2023) és Mustafa Akinci észak-ciprusi török elnök (2015–2020)

⁵⁵Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés áttekintése az Anasztasziadesz-Akinci időszak (2015-2020) és a ciprusi energetikai konfliktus tükrében. *Külügyi Műhely*, 2022. év, 5. szám, 1–16. o.

⁵⁶Kacziba Péter (2018): Provokáció vagy normalizáció: Erdogan elnök görögországi látogatása és annak háttere. *Külügyi Szemle*, 17. évfolyam, 3. szám, 28–48. o.

⁵⁷Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés áttekintése az Anasztasziadesz-Akinci időszak (2015-2020) és a ciprusi energetikai konfliktus tükrében. *Külügyi Műhely*, 2022. év, 5. szám, 1–16. o.

⁵⁸EEZ – exclusive economic zone.

kiaknázása céljából, valamint nem engedélyezheti, hogy külföldi vállalatok (amerikai, olasz, francia) termelhessék ki a földgázt.⁵⁹

Görögország az UNCLOS 47-es cikkére (Görögország és Ciprus által ratifikált szerződés) alapozta érveit, miszerint az EEZ szélessége a szigetszoport alvonalaktól számítva nem haladja meg a 350 tengeri mérföldet.⁶⁰ Ugyanakkor fontos tisztában lenni azzal a ténnyel, hogy Törökország nem ratifikálta ezt a tengerjogi egyezményt, így pontos álláspont nem létezik arról, hogy ebben az esetben milyen eljárás szükséges a konfliktus megoldására. A török ciprióták úgy gondolják, hogy a gázlelőhelyekből származó bevételekből mindkét félnek egyenlő arányban kell részesednie, azonban a görög fél erre azt a választ adta, hogy amennyiben Törökország ratifikálja az egyezményt, garantálják a török ciprióta fél részesedését a szénhidrogének kitermeléséből származó bevételekből.⁶¹

Görögország és Törökország, garantőr állami státuszuk révén folyamatosan hatással vannak a ciprusi rendezésre, amelyet az energetikai viták csak tovább mélyítenek. 2018 óta számos alkalommal alakultak ki nézeteltérések a két fél között illegális, a másik oldal által nem engedélyezett próbafúrások, szénhidrogének engedély nélküli kiaknázása miatt. 2018-ban a ciprusi partoknál amerikai támogatással, török tiltakozás ellenére az Exxon fúróhajója megkezdte a próbafúrásokat, amelyre a török fél válaszul Faith és Yavuz próbahajóit telepítette a ciprusi partok mellé.⁶² Törökország számos alkalommal hatolt be a görög fél kizárólagos gazdasági övezetébe és végzett illegális próbafúrásokat, valamint a saját EEZ-re is tett el nem ismert bejelentéseket. Törökország lépéseit az Európai Unió, az Egyesült Államok, Oroszország, valamint a régió országai is elutasították, és Ciprus szuverén jogainak betartására szólították fel.⁶³ Törökország ezen lépései miatt a konfliktus az ENSZ-hez került, így sor került a jogsértő területnek vélt földrajzi egység koordinátáinak feljegyzésére, amelynek következtében az ügyet azóta az 1974-es időszak utáni „második török megszállásként” emlegetik.⁶⁴

⁵⁹Kacziba Péter (2021): Gas discoveries in Cyprus: the limits of Russian influence. *International Journal of Euro-Mediterranean*, Vol. 14., No. 2, pp. 3–38.

⁶⁰UNCLOS Convention on the Law of the Sea (1982), Article 47., United Nations. Letöltés helye: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part4.htm (Letöltési idő: 2023. 08. 26.)

⁶¹Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés áttekintése az Anasztasziadesz-Akinci időszak (2015-2020) és a ciprusi energetikai konfliktus tükrében. *Külügyi Műhely*, 2022. év, 5. szám, 1–16. o.

⁶²Kacziba Péter (2021): Gas discoveries in Cyprus: the limits of Russian influence. *International Journal of Euro-Mediterranean*, Vol. 14., No. 2., pp. 3–38.

⁶³Kacziba Péter (2021): Gas discoveries in Cyprus: the limits of Russian influence. *International Journal of Euro-Mediterranean*, Vol. 14., No. 2., pp. 3–38.

⁶⁴Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés áttekintése az Anasztasziadesz-Akinci időszak (2015-2020) és a ciprusi energetikai konfliktus tükrében. *Külügyi Műhely*, 2022. év, 5. szám, 1–16. o.

Ezen példák alapján látszik, hogy a ciprusi rendezés kérdése hosszú és bonyolult folyamat, hiszen a kezdeti közeledések sok esetben kudarcba fulladtak, sok esetben a törekvések valójában még jobban elmélyítették a kérdést. Az új, észak-ciprusi „elnök”, Erszin Tatar megválasztása egyfajta reménysugárként látszott, ugyanakkor az Anasztasziadesz-Akinci időszak után, az elmúlt évek is bonyolították a már egyébként is hosszú és viharos török-görög konfliktust. A ciprusi ellentétek alakulása geopolitikai kérdés is, hiszen a Kelet-Mediterráneum viszonyai nemzetközileg kulcsfontosságú témává nőttek ki magukat. A ciprusi rendezést számos tényező nehezíti, ugyanakkor a Ciprus körül zajló energetikai ügyek, valamint a szénhidrogének felfedezése, és azok kiaknázása bonyolítja a kérdést. Az energiakérdés fontos mindkét fél számára, mivel az energiahordozók fontos politikai erőnek számítanak a nemzetközi életben, egy ország minél nagyobb mennyiségű energiahordozóval rendelkezik, annál fontosabb a nemzetközi kapcsolatok színterén. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a ciprusi rendezésből adódó viták Görögország számára az Európai Unió, valamint a Kelet-Mediterráneum országainak támogatását vívta ki magának, míg Törökországnál politikailag elszigetelődést, és elszigeteltséget eredményezett. Ebből adódóan annak a terve, hogy a régiós földgázkincsek Törökország tranzitszerepének segítségével áramolhatnak Európába, egyelőre politikailag megvalósíthatatlan.

3.4. Az Európai Unió szerepe az átrendeződésben és az energetikai konfliktusban

A ciprusi rendezés kérdését nem csak a Kelet-Mediterráneum, és a Ciprust körülvevő országok követik figyelemmel, hanem az Európai Unió valamennyi országa is – tekintettel a sziget uniós tagságára. A ciprusi rendezés nem csak az Unió működésére van hatással, hanem Törökország európai integrációs folyamatát is erősítheti. Törökország ugyan nem kiemelt csatlakozó státuszban van, energetikai szempontból szerepe megkérdőjelezhetetlen az Európai Unió számára. Habár az utóbbi években Törökország irányába számos kritika megfogalmazódott az uniós csatlakozás kapcsán (pl. engedély nélküli földgáztermelés megkezdése a dél-ciprusi görög területeken, valamint török hadgyakorlatok Észak-Cipruson), a ciprusi rendezésben ők is érintettek, így a felek közötti kompromisszumok megkötése elengedhetetlen a rendezés megvalósulása során.⁶⁵ Mind Ciprussal, mind Törökországgal kapcsolatban a stratégiai partnerség szükségessége vitathatatlan, amely nagy dilemmát jelent az Unió és Ciprus számára is, hogy egy effajta partnerség milyen mértékben jelent megoldást az Európai Unió és Törökország közötti kapcsolatok normalizálódásában.

⁶⁵ European Parliament (2021): European Parliament resolution of 19 May 2021 on the 2019-2020 Commission Reports on Turkey. Letöltés helye: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0243_EN.html (Letöltés ideje: 2023. 09. 10.)

Az Európai Külügyi Szolgálat az utóbbi években kiemelt figyelmet szentelt a ciprusi rendezésre, és a szigetországban zajló energetikai vitáknak. Jean-Claude Juncker korábbi bizottsági elnök kiemelt napirendi pontként tartotta számon, és egy végleges megállapodás esetén 3,1 milliárd euró támogatásban állapodott meg a ciprusi vezetőkkel.⁶⁶ A garantőr államok multilaterális konferenciáján 2017-ben az Európai Unió megfigyelőként volt jelen, ugyanakkor a török fél túlzott szerepvállalását firtatta arra hivatkozva, hogy sem Törökország, sem Ciprus északi része nem uniós tag.⁶⁷ Ezek a sikertelen tárgyalások is azt mutatták, hogy Cipruson a két fél közötti ellentétek folyamatosan hátráltatják a ciprusi rendezést, és habár nyilvános fórumokon a kompromisszum felé igyekeztek lépéseket tenni (szóban), Törökország elszigetelődése folyamatosan hátráltatta az együttműködést mind Ciprus, mind az Európai Unió felé.

Az Európai Unió a ciprusi rendezés mellett az energetikai konfliktust, és a földgáztermelést, ezen belül is a kelet-mediterráneumi fúrásügyeket is folyamatosan figyelemmel kíséri. A ciprusi energiakérdés az évek során az EU-ciprusi, és az EU-török kapcsolatok mozgatórugójává vált. Az Európai Külügyi Szolgálat számos alkalommal foglalkozott a ciprusi energetikai konfliktusokkal, és számos alkalommal vetett ki szankciókat Törökországra illegális próbafúrások végett, amelyekből több jelenleg is hatályos.⁶⁸ Ezek a történések okot adtak az Uniónak, hogy halasszák a Törökország uniós csatlakozásáról szóló tárgyalásokat. A ciprusi energiakérdés szoros összeköttetésben áll az Európai Unióval, hiszen Görögország uniós tagállamként szorgalmazza a ciprusi földgáz Európa irányába való áramoltatását. Külön kiemelendő, hogy Görögország szoros kapcsolatot ápol Olaszországgal, így az EastMed gázvezeték megépítésében is együttműködő partnerek voltak. Törökország ezzel szemben nem szorgalmazta, és nem is mutatott együttműködési szándékot az Unióval annak ellenére, hogy a térség fontos prioritás az Unió számára. Habár Törökország tranzitállamként szállít földgázt az európai térségbe a Közel-Keletről, valamint Oroszországból, a ciprusi kérdés, ezen belül a szigeten uralkodó török-görög ellentét miatt a ciprusi földgázzal kapcsolatban más stratégiával él.⁶⁹ Törökország a ciprusi rendezésben,

⁶⁶ Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés áttekintése az Anasztasziadesz-Akinci időszak (2015-2020) és a ciprusi energetikai konfliktus tükrében. *Külügyi Műhely*, 2022. év, 5. szám, 1–16. o.

⁶⁷ Republic of Cyprus (2023): *Index of Multilateral Treaties 1960–2022*. Office of the Law Commissione, Nicosia.

⁶⁸ European Council (2020): Sanctions regime against illegal drilling activities in the Eastern Mediterranean extended by one year. Letöltés helye: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/11/06/sanctions-regime-against-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-extended-by-one-year/> (Letöltés ideje: 2023. 09. 07.)

⁶⁹ Khalova, Gul'nar Osmanovna (2019): Republic of Turkey Gas Complex Development: Problems and Prospects. *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 9., Issue 1., pp. 237–243.

valamint az energiaügyekben is 'széthúzó' államnak számít, hiszen a történelem során számos alkalommal döntötte meg az együttműködést Görögországgal és az Európai Unióval, ha úgy érezte, kevesebb jár neki a földgázkinszből.

Az Európai Unió fontos szerepet tudna vállalni a ciprusi rendezésben, amennyiben olyan mediátorként lépne fel a két ország között, amely mind Görögország, mind Törökország számára előnyös lenne. A ciprusi rendezés, valamint az újraegyesítés megvalósulását nagy mértékben hátráltatja a földgázlelőhelyek kiaknázása körüli vita. A potenciál, miszerint Ciprus hozzájárulna az európai gázellátáshoz és diverzifikációhoz, fontos stratégiai pont az Unió számára, ugyanakkor ehhez Törökország és Görögország együttműködése is szükséges. A ciprusi rendezés mozgatója az utóbbi évek alapján a földgázkinsz-kitermelési jogok hovatartozása lesz, így a rendezés jövője ezen kérdés megoldása nélkül jelenleg kilátástalan.

4. Ciprusi földgáz helye és jelentősége a világban

A Ciprus körüli energetikai feltárások a következő évtizedekre stratégiai jelentőséget biztosítanak a sziget számára. Az energetikai felfedezések, az a tény, hogy egy ország, vagy térség energiában gazdag, magában hordozza az energiaexport lehetőségét, a megnövekedett gazdasági és politikai jelentőséget, a bel- és külpolitikai változásokat, valamint a nemzetközi életben betöltött szerep megváltozását. Nicosia ennek a szerepnek megváltozását arra fordítja, hogy a kelet-mediterráneumi térségben szorosabb kapcsolatokat alakítson ki; egy olyan saját stratégiát, amely stabilitást eredményez a régión belül, valamint azon kívül is. Diplomáciai aktivitása kiterjed az uniós energiabiztonság támogatására, valamint a kül- és biztonságpolitika megvalósítására.

Ciprus számára a kelet-mediterráneumi kapcsolatai, valamint az a tény, hogy milyen régiók között helyezkedik el, jelenti a jövőt, hiszen energetikai feltárásai régión belül és kívül is hatással van számos ország energiapolitikájára. Jelen fejezetben megvizsgálom a Kelet-Mediterráneum országainak földgázkészletét, és azt, hogy ezen belül hol helyezkedik el Ciprus, valamint, hogy a ciprusi földgáznak milyen regionális és globális hatásai vannak, melyek azok az országok, illetve térségek, melyek érintettek a ciprusi földgáz kitermelésében.

4.1. A Kelet-Mediterráneum országainak földgázkészlete

A Földközi-tenger térségében már az 1970-es években is fedeztek fel földgázmezőket, ugyanakkor a kutatások évtizedeken keresztül akadoztak. Az elmúlt évtized fontos felfedezéseinek, valamint a nagy földgázmezők kitermelésének köszönhetően vált a térség a nemzetközi érdeklődés középpontjává, a jövőben pedig akár fontos szénhidrogén-exportőr szerepet is betölthet az energiapolitikában.

A Földközi-tenger keleti medencéjének gázpotenciálja iránti érdeklődést az egyiptomi Zohr gázmező 2015-ös, valamint az izraeli Leviathan mező 2010-ben történt felfedezése élesztette újra.⁷⁰ A régióban azóta több, jelentős szénhidrogénmezőt is találtak, és még valószínűleg számos helyen bukkanhatnak értékes területekre a kutatók.

Ország	Gázmező	Feltárt mennyiség (milliárd m ³)
Egyiptom	Zohr	849,5
	West Nile Delta	141,5
Izrael	Leviathan	622,9
	Tamar	305,8
Líbia	Bouri	99,1
Ciprus	Aphrodite	141,5
	Calypso	181,2
	Glaucus	141,5
	Talos	283,1

3. táblázat: A Kelet-Mediterráneum leggazdagabb földgázmezőinek feltárt mennyiségei

Forrás: Saját szerkesztés (2023), Kacziba Péter (2020): Törökország fekete-tengeri gázfeltárásai. 2020/ 1. évfolyam, 1. szám, 176–192. o., Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. Atlantic Council, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

A Földközi-tenger keleti része – ahogy a 3. táblázat mutatja – földgázban gazdag terület, a felfedezések hatásai jelentősek voltak. Csak, hogy néhányat említsek belőle: az egyiptomi Zohr földgázmező hozzávetőlegesen 850 milliárd m³, az izraeli Leviathan 620 milliárd m³, vagy akár a ciprusi Talos gázmező, amely 280 milliárd m³ földgázt rejt, lehetőséget adtak az országoknak, hogy gázexportőrökké váljanak.⁷¹

Egyiptom a Zohr-mezők feltárása után energiahatalommá vált, amely azt eredményezte, hogy energiaellátás terén önellátó lett, és a mezők kitermelése 2019 óta aktívan folyik. Egyiptommal kapcsolatban külön kiemelendő, hogy jelentős LNG⁷² terminálokkal is

⁷⁰ Stanic, Ana – Karbuz, Sohbət (2021): The Challenges Facing Eastern Mediterranean Gas and How International Law Can Help Overcome Them. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 39., Issue 2., pp. 213–247.

⁷¹ Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

⁷² liquified natural gas

rendelkezik, így kiváló lehetőségei vannak, hogy gázvezetékek nélkül szállítsa a szénhidrogéneket, valamint a régióban is hasznos energia-elosztó szerepet felvegye.

Egyiptom mellett Izrael jelentősége növekedett gyorsan az energiapolitikában, köszönhetően a Tamar és Leviathan mezők felfedezésének, melyekből 2013, valamint 2019 óta kitermelés is folyik.⁷³ Izrael, valamint Egyiptom, mint régiós földgáz hatalmak több szerződést is kötöttek egymással, melyben bizonyos mennyiségű földgáz szállításáról és értékesítéséről állapodtak meg az egyiptomi piacra.

Ahogy a 3. táblázat is mutatja, Ciprus regionális, a Kelet-Mediterráneumban betöltött szerepe nem elhanyagolható, hiszen a szigetországtól délre elterülő blokkokban sikeres fúrások számos, nagy mennyiségű földgázmezőre leltek. Egyiptomhoz hasonlóan az utóbbi években felértékelődött Ciprus szerepe nemzetközi szinten, amely további kutatásokat, valamint fontosabb energetikai pozíciót jelent az energiapolitika területén.

A kelet-mediterráneumi szénhidrogének megtalálása könnyűnek látszik talán, ugyanakkor az országok között húzódó geopolitikai konfliktusok (pl. ciprusi török-görög konfliktus, izrael-palesztin konfliktus) folyamatos kihívások elé állítja a térséget. Azért, hogy a földgázzal megfelelő módon tudjon kereskedni a térség, együttműködésre van szükség a régió országaitól. Fontos, hogy az országok képesek legyenek leküzdeni a geopolitikai problémákat, hiszen a térség potenciális energetikai partner lehetne az Európai Unió földgázellátásában. A globális energiapiacra egyre nagyobb a verseny abban a tekintetben, hogy a földgáztól függő térségek honnan szerzik be a működéshez szükséges energiát, hiszen az energiapiacra kívül szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a jövőre nézve nem csak a szénhidrogének megvásárlását tűzik ki célul az energiafüggő államok, hanem újabb technológiákra is nyitottak lesznek (pl. LNG, palagáz).⁷⁴ A kelet-mediterrán térség jövedelmező szerepet játszhat, hiszen Európa, valamint Ázsia felé is közvetíthetnének földgázt, amennyiben konfliktusaik nem veszélyeztetik az exportban rejlő lehetőségek kiaknázását.

4.2. A ciprusi gázüzlet regionális vonatkozásai

Ciprus külpolitikáját és külkapcsolatait hagyományosan az határozta meg, hogy a régióban lévő államok hogyan álltak hozzá a ciprusi török-görög konfliktushoz, majd később, az első földgázfelfedezések után milyen mértékben próbáltak energetikai együttműködéseket, energiapolitikai kapcsolatokat létesíteni a szigetországgal. A földgáz kincsek felfedezése és

⁷³ ElBassoussy, Ahmed (2019): *East Mediterranean Gas: a New Area for International Rivalry*, *Review of Economics and Political Science*, Vol. 3., No. 2., pp. 70–87.

⁷⁴ Ellinas, Charles (2022): *Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean*. Atlantic Council, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

kutatása során Ciprus nemzetközi megítélése fontos gazdasági vetülettel egészült ki, így ettől fogva a régiójában lévő országok mindegyikére hatással volt a nyersanyagkincs kiaknázásának folyamata. Ciprus régiós szinten alárendelt pozíciójából, a 2004-es uniós csatlakozásának, majd földgázfelfedezéseinek köszönhetően kitörni készült, geopolitikai státusza felértékelődött.⁷⁵ A sziget déli része törekedett a diplomáciai kapcsolatok elmélyítésére a kelet-mediterrán térségben, új nagyhatalmi és régiós szövetségesekre, illetve partnerekre tett szert, ezzel hozzájárulva a régiós stabilitás javításához. A következőkben a Kelet-Mediterráneum országai és Ciprus kapcsolatát elemzem, valamint ezekből a kapcsolatokból létrejött regionális egyezményeket mutatom be.

Ciprus, valamint Egyiptom kapcsolatát számos együttműködés és szerződés bizonyítja, hiszen a 2003-2004-es egyiptomi gázfeltárások körüli gazdasági együttműködések alapján Dél-Ciprus lett volna az offshore földgázkincs egyik lehetséges felvásárlója. Az erre irányuló terveket azonban a 2011-es Aphrodite gázmező felfedezése jelentősen befolyásolta, és átalakította, azonban a földgázzal kapcsolatos együttműködésekben a későbbiekben együtt vettek részt.

Regionális szinten Izrael és Ciprus kapcsolatának látványos javulása kiemelendő. Ugyan az izraeli-török ellentét befolyásolta a két ország kapcsolatát, a Davutoglu-doktrína⁷⁶ kiadásának következményeként Jeruzsálem a ciprusi görögöket közelítette meg diplomáciai úton. Emellett azonban annak a ténye, hogy Izrael, valamint Dél-Ciprus az „iszlám szorításában vergődő” területeknek vallották magukat, akik a földgázexportjuknak keresnek stratégiai partnereket, mélyítette el kapcsolatukat. Szövetségük a ciprusi gázfeltárások után erősödött tovább, amikor 2012 januárjában védelmi együttműködést írtak alá.⁷⁷

⁷⁵ Stefanou, Constantin (2005): *Cyprus and the EU: The Road to Accession*. Ashgate Publishing, Farnham, United Kingdom.

⁷⁶ „Zéró probléma a szomszédokkal.”

⁷⁷ Kacziba Péter (2013): A ciprusi földgázkincs szerepe a Kelet-Mediterráneum geopolitikai átrendeződésében. *Kül-Világ*, 10. évfolyam, 3–4. szám, 20–41. o.

Terület	Felfedezés éve	A gázmező elnevezése	Feltárt mennyiség (milliárd m ³)
Ciprus	2011	Aphrodite	141,5
Izrael	1999	Noa	1,13
	2000	Mari-B	42,5
	2009	Dalit	14,1
	2009	Tamar	283,2
	2010	Leviathan	535
	2011	Dolphin	2,26
	2012	Shimshon	8,49
	2012	Tanin	33,9
	2013	Karish	50,9
	2016	Daniel	254
	2023	Katlan	n. a.
Levantei-medence offshore készletei összesen	-	-	1 367,25

4. táblázat: A Levantei-medence feltárt földgázmennyiségei

Forrás: Kacziba Péter (2013): A ciprusi földgázincs szerepe a Kelet-Mediterráneum geopolitikai átrendeződésében. *Kül-Világ*, 10. évfolyam, 3–4. szám, 20–41. o.

Ahogy a 4. táblázat mutatja, Izrael és Ciprus feltárt földgázmennyiségei a Levantei-medence területén találhatóak, amely bizonyítottan jelenleg több mint 1300 m³ földgázt rejt magában. A ciprusi-izraeli viszonyt az elmúlt években stratégiai-szövetségi partnerség jellemzi, amely Görögország csatlakozásával új tengelyt hozott létre földgáz-áramoltatás céljából. A szoros együttműködés Törökország érdeklődését is felkeltette, amely összefügg azzal a tervvel, hogy Ciprus, valamint Izrael egy hatékony LNG üzem kiépítésével tervez földgázt áramoltatni Európa felé.

Ciprus egyiptomi és izraeli együttműködései együttesen vezettek el odáig, hogy a három ország kapcsolata közös projektek irányába is orientálódott, ezzel megindítva az energetikai kooperáció első lépéseit. Az Izrael-Egyiptom-Ciprus tengely legnagyobb támogatója Görögország, hiszen az exportáló országok számára a legfontosabb kérdés, hogy az európai piacokat hogyan éri el a földgáz.⁷⁸ 2018-ban Ciprus és Egyiptom között kormányközi együttműködés fogalmazódott meg, amely egy 240-340 km hosszú, az Aphrodite földgázmezőt az egyiptomi LNG terminállal összekötő földgázvezeték megépítéséről szólt.⁷⁹ Ciprus, Izrael, valamint Görögország által 2017-ben elfogadott EastMed gázvezetékéről szóló projekt a Leviathan és az Aphrodite gázmezőket kötné össze, és Kréta szigetére, valamint

⁷⁸ Tsakiris, Theodoros (2019): The Importance of East Mediterranean Gas for EU Energy Security – The Role of Cyprus, Israel and Egypt. *Cyprus Review*, Vol. 30. No. 1., pp. 25–50.

⁷⁹ Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés áttekintése az Anasztasziadesz-Akinci időszak (2015–2020) és a ciprusi energetikai konfliktus tükrében. *Külügyi Műhely*, 2022. év, 5. szám, 1–16. o.

Olaszország felé áramoltatna földgázt, és a tervek szerint 2025-re készül el (részletes terveket lásd 6. ábra).⁸⁰

6. ábra:Lehetséges útvonalak a ciprusi földgáz áramoltatására az Európai Unió felé

Forrás: Tsakiris, Theodoros (2019): The Importance of East Mediterranean Gas for EU Energy Security – The Role of Cyprus, Israel and Egypt. Cyprus Review, Vol. 30. No. 1., pp. 25–50., p. 31.

A régiós energetikai kapcsolatok 2019-ben emelkedtek egy következő szintre, amikor a Ciprusi Köztársaság, Egyiptom, Görögország, Izrael, Jordánia, Olaszország és Palesztin Hatóság részvételével megalapították az Eastern Mediterranean Gas Forum regionális joghatóságot.⁸¹ Az EMGF legfőbb célul azt tűzte ki, hogy maximalizálják az előnyöket a természeti erőforrásaik és regionális energetikai infrastruktúrájuk együttműködése révén. A szerződött felek egyértelműen kimondták, hogy elkötelezettek a kelet-mediterrán térségből származó földgázexportnak, hozzájárulnak a szabályozási környezet biztosításához, amely megszünteti a politikai kockázatokat.

Az Eastern Mediterranean Gas Forum kooperációjából négy ország – Szíria, Libanon, Líbia és Törökország – valamint az Észak-Ciprusi Török Köztársaság kimaradt, a szövetség tagjaival történt földközi-tengeri konfliktusok miatt.⁸² Ami Szíriát és Líbiát illeti, az országuk belpolitikai vitái miatt egyelőre oda terelődik a hangsúly, energiahordozó-kitermelésben és áramoltatásban nem érintettek Ciprus vonatkozásában.

⁸⁰ Troulis, Markos (2019): The East Med Pipeline Project: Europe's Fourth Energy Artery. *Civitas Gentium*, Vol. 7., No. 2., pp. 153–168.

⁸¹ Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

⁸² Sukkarieh, Mona (2021): *The East Mediterranean Gas Forum: Regional Cooperation Amid Conflicting Interests*. Briefing February 2021, Natural Resource Governance Institute, New York.

A ciprusi-libanoni kapcsolatok tradicionálisan jók, ugyanakkor nehezményezi a ciprusi-izraeli tengeri határ kijelölését, és Tel-Avivot vádolja azzal, hogy közel 1000 km²-nyi területet vett el tőle.⁸³ Libanon nehezíti a határsávban lévő területek feltárását, és kijelentette, hogy nem mutat hajlandóságot afelé, hogy ratifikálja a Ciprussal kötött delimitációs egyezményt, amíg Izraellel nem tárgyalják újra a szerződésüket. A ciprusi földgázkérdésre tehát hatással van az izraeli-libanoni konfliktus, amely a régiós konfliktusok közül csupán egy, amely az energiahordozó-kérdést mozgatja. Ciprus és Libanon 2021 júliusában egyetértési nyilatkozatot írt alá, amely részletezte az energiapolitikai együttműködésüket.⁸⁴ Mindazonáltal az izraeli-libanoni tárgyalások első, 2020 októberében lezajlott fordulója utat mutathat az országok tengeri határáról szóló megállapodáshoz. Amerikai közvetítés segítségével arra ösztönözték a két felet, hogy kompromisszumot kössenek.

Régiós viszonylatban a ciprusi földgázkitermelés legfőbb mozgatója az ország megosztottságából adódó török-görög konfliktus. Ahogyan már utaltam rá a konfliktus eredetének elemzésekor, a földgázkitermelést átszövő viták az abból származó bevétel elosztásának tényére épülnek, hiszen a ciprusi törökök úgy vélik, hogy a gázlelőhelyek közösek, és ebből következik a belőlük származó jövedelemből egyformán való részesedés. A ciprusi EEZ lehatárolása érdekében Libanonnal, Izraellel, valamint Egyiptommal megkötött szerződéseket alapul véve, Törökország delimitációs egyezményt kötött az Észak-Ciprusi Török Köztársasággal 2011-ben.⁸⁵ A ciprióta török kormány ennek megfelelően az 1, 2, 3, 8, 9, 12, és 13-as blokkokat vallja magáénak, amelyek jelentős területek esetleges új földgázlelőhelyek kutatására.⁸⁶ Ankara jóval nagyobb kizárólagos gazdasági övezetekre tart igényt, valamint vitatja az izraeli-egyiptomi-ciprusi szerződéseket, hiszen elutasítja az egész szigetre kiterjedő önkényes döntéseket a földgázkitermelést illetően.

4.3. A ciprusi gázüzlet hatása világviszonylatban

A Ciprus körül fellelt földgázkincsek nem csak regionálisan, hanem globálisan is hatással vannak más nagyhatalmakra, nemzetközi szervezetekre is. A földgáz iránti érdeklődés, és az azzal való kereskedés nagy nemzetközi visszhanggal bír, hiszen azoknak az országoknak, területeknek, amelyek nagy mennyiségű energiaforrással rendelkeznek, geopolitikai

⁸³ Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

⁸⁴ Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

⁸⁵ Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

⁸⁶ Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

jelentőségük felértékelődik. Ciprus esetében a regionális, kelet-mediterrán kapcsolatok jelentőségén túl az Európai Unió hatásait szükséges vizsgálni, hiszen 2004 óta uniós tag, területi megosztottsága ellenére. Európa közelségét figyelembe véve az egyik legfontosabb energiabeszállító jelen nemzetközi helyzet ellenére is Oroszország, ezért az energiafüggőség csökkentése az országtól stratégiai jelentőséggel bír az Unió számára. Ezek a célok energiapolitikai szempontból felértékelődést idéznek elő, növelni lehet a földgázszállítást, ezzel csökkentve egy stratégiai partnertől a függőséget.

Napjainkban az uniós földgázellátás kérdése folyamatosan foglalkoztatja a hozzáértőket, hiszen az orosz-ukrán háború hatásai kihatottak a kontinens energiaellátására is, energiakrízis alakult ki. Szakértők úgy gondolják, hogy a megoldás közelebb van, mint gondolják, hiszen a Kelet-Mediterráneumban az utóbbi években számos földgázmezőt fedeztek fel, amelyek nagy mennyiségű energiaforrással rendelkeznek, és hozzájárulhatnak az Unió gázdiverzifikációjához. Az Európai Tanács 2022 óta több olyan új szerződést is kötött, amelyben az Unióba áramló gázáramlást megsokszorozta, főleg Azerbajdzsán fele orientálódva Törökország tranzitszerepének segítségével.⁸⁷ Az utóbbi évben a Földközi-tenger jelentősége, azon belül is Ciprus szerepe értékelődött fel a térség számára, hiszen világviszonylatban olyan mennyiségű energiaforrásokkal rendelkezik, amely a problémák egy részére megoldást tudna találni. A probléma csupán abból adódik, hogy jól kiépített infrastruktúra nincs még Ciprus és az Unió között, csupán a régiós együttműködések segítségével valósulhat meg a közeljövőben a gáz áramoltatása. A térség más jelentős államai, mint Izrael és Egyiptom az európai piacon lát potenciált, ehhez Görögország együttműködése a kulcs. Az izraeli-egyiptomi-ciprusi-görög tengely legnagyobb támogatója az Amerikai Egyesült Államok, hiszen Washington támogatja a Kelet-Mediterráneumot, valamint az Európai Uniót is abban, hogy függetlenedjenek Oroszországtól. Ciprus szerepe ebben a kérdésben stratégiai jelentőséggel bír, hiszen Ciprust illetően a török-görög ellentét igencsak befolyásolja ezt a kérdést is, hiszen mind Törökország, mind Görögország tranzit szerepet látna el a térségben, ugyanakkor az Európai Unió a törökökkel való ellentétei miatt ebben a kérdésben inkább Görögország felé orientálódik.⁸⁸ Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy az Uniónak is érdeke, hogy az oroszoktól való függőség miatti következmények még egyszer ne forduljanak elő, így, ha a Közel-Keletről érkező földgáz kapcsán

⁸⁷ Siddi, Marco (2022): *The Role of Power in EU-Russia Energy Relations: The Interplay between Markets and Geopolitics*. Taylor&Francis Group, Routledge.

⁸⁸ Troulis, Markos (2019): *The East Med Pipeline Project: Europe's Fourth Energy Artery*. *Civitas Gentium*, Vol. 7., No. 2., pp. 153–168.

Törökországtól függenek, a Földközi-tenger térségéről nem azon keresztül szeretnék az importot végrehajtani.

Ugyanakkor fontos figyelembe venni azt, hogy nem csak az Európai Unióra, hanem Ciprusra is hatással van az orosz energiapolitika. Oroszország Ciprusra geopolitikai befolyásának térségbeli növelésekor saját energiatranzitként tekint, hiszen számára nem mindegy, hogy a kelet-mediterrán földgáz, ezen belül akár Ciprusé, akár Egyiptomé, vagy bármelyik másik országé, mikor és milyen formában kerül kitermelésre, valamint merre irányul. Mivel a világban az Európai Unió országai jelenleg a legnagyobb függőséggel rendelkező területet képezik, így minden energiahatalom potenciális vevőként, de egyúttal függőként is tekint a terület egészére. Ciprus és Oroszország között a kitermelésre vonatkozóan több egyezmény is kötött, főleg a 2012-es pénzügyi válság idején, amikor az oroszok a kölcsönért cserébe kitermelési jogot kértek a ciprusi földgázmezőkre.

A kutatók, valamint nemzetközi vállalatok úgy gondolják – tekintve az utóbbi évek sikerességét – hogy a térségben, a Levantei-medence és a Nílus-deltában még több ezer milliárd m³ földgázvagyont találhatók.⁸⁹ A Ciprustól délre található blokkokban, kizárólagos gazdasági övezetbe tartozó földgázlelőhelyek utáni kutatását számos nemzetközi vállalat végzi, mind európai, mind amerikai, vagy akár ázsiai termelők. Ezek a befektetési csoportok a kitermelést illetően meg kell vásárolják a terület termelésre vonatkozó jogait.

A ciprusi földgázvagyont jövőjét a török-görög konfliktus fogja bonyolítani, hiszen a kitermelésből származó bevételekre egyformán igényt tartanak. Stratégiai szempontból Görögország ebben a kérdésben élén jár Törökországgal szemben, ugyanakkor az Európai Unió földgázellátása szempontjából fontosak az azonnali lépések.

5. A ciprusi földgáz jövője és a lehetőségek tárháza

Ciprus megosztottságából adódó viharos múltja a jelenlegi energiakonfliktussal új fejezetet nyitott a szigetország életében. A jövőt illetően a legfontosabb kérdések Ciprus számára, hogy milyen földgázvezetékek épülnek a Kelet-Mediterráneumban, amelyeken ő földgázát kitermelés után tudja értékesíteni, mely országon áthaladva közvetítik az energiahordozókat, és hova érkezik. Ezeket a kérdéseket a szigeten meghúzódó török-görög konfliktus végig fogja kísérni, valamint befolyásolni fogja. Az, hogy energiahordozót áramoltató vezetékek hol épülnek meg, nagyhatalmak érdekeit ütközteti, mely jelen esetben is bonyolítja a Kelet-Mediterráneum országainak terveit.

⁸⁹ Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

A ciprusi földgáz kitermelése utáni áramoltatására már évek óta futnak tervek, a legfőbb projekt az EastMed gázvezeték, amely stratégiai jelentőséggel bír az egész régió számára. A vezeték megépítése nagyfokú támogatást élvez az Egyesült Államok, valamint Európa felől is, Görögország összekötő szerepével. Ugyan az Európai Bizottság már támogatta a terveket, az olasz képviselők aggályaikat fejezték ki a vezeték megépítésével kapcsolatban. Fontos tisztában lenni azzal a ténnyel, hogy Törökország folyamatosan küzd a kitermelés feletti rendelkezési jogaiért, így az EastMed megépítését tudja befolyásolni, amennyiben arról a kérdésről van szó, hogy mely országon keresztül vezessék a gázt.⁹⁰ Jelenleg szintén foglalkoztatja a projektben érintett országokat, hogy a tervek megvalósulására hogyan hatnak a vezeték megépítésének költségeiből adódó következmények, valamint a gáz ára a kívánt piacokon, tehát az európai piacokon. A gázvezeték költségei, valamint az Európába érkezés jelen nemzetközi helyzetet tekintve drága lehet, így az EastMed megépítése ténylegesen akkor fog nagyobb lendületet venni, ha több európai vevőt találnak, hiába élvez nagyfokú támogatást a kérdés.⁹¹

Ciprus számára azonban más lehetőségek is nyitva állnak, egy Izrael és Ciprus között megépülő úszóterminálban látnak potenciált az energiapolitikusok. Ez az LNG terminál évente 25 milliárd m³ földgázt lenne képes kitermelni, majd exportálni, ami a jelenlegi orosz szállítások körülbelül egynolcadát képesek kitenni.⁹² Ugyanakkor tekintve, hogy 2023-ban több zöld energiával kapcsolatos együttműködést kötött meg az Unió, a magas árak, valamint a zöld energiára való áttérés kihívássá teheti egy esetleges LNG terminál megépítését.⁹³ Izrael és Ciprus számára egyelőre fontolóra kell venni ezt a kérdést, hiszen jelen nemzetközi helyzetben rizikós a földgázvezetékek megépítése. LNG-t tekintve még lehetőséget nyújt Ciprus számára Egyiptom, ami egy már meglévő LNG terminálra való rákapcsolódást jelent, erről az első megállapodások már 2018-ban megszülettek.⁹⁴

⁹⁰ Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

⁹¹ Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.

⁹² Troulis, Markos (2019): The East Med Pipeline Project: Europe's Fourth Energy Artery. *Civitas Gentium*, Vol. 7., No. 2., pp. 153–168.

⁹³ Misík, Matús – Nosko, Andrej (2023): Post-Pandemic Lessons for EU Energy and Climate Policy After the Russian Invasion of Ukraine: Introduction to a Special Issue on EU Green Recovery in the Post-Covid-19 Period. *Energy Policy*, Vol. 177., No. 113546, pp. 1–5.

⁹⁴ Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

Ezen tervek megvalósulását a török-görög ellentét befolyásolhatja a jövőben, hiszen Törökország továbbra is tervez próbafúrásokat biztonságos távolságból a dél-ciprusi partoktól, hogy diplomáciai konfliktusba ne keveredjenek Görögországgal, valamint az Európai Unióval. Az utóbbi években vetettek ki szankciókat Törökországra illegális próbafúrások miatt, ugyanakkor egyik európai ország sem szeretné túlfeszíteni a húrt ebben a kérdésben, hiszen energiastratégiai szempontból Törökország fontos partner a térség számára. Ez nagyban befolyásolja azt, hogy miért szeretné Törökország a ciprusi gázt is az országán keresztül áramoltatni.⁹⁵ Azonban, ha a törökök a nem görög felségvizeknek számító területeken találnak földgázt a jövőben, az újabb bonyodalmakat fog szülni, hiszen hasonlóan a mostani helyzethez, a török ciprióta kormány nem fog engedni abban a kérdésben, hogy ki termelheti ki a földgázt. A következő évek eseményei döntő jelleggel fogják befolyásolni mind az energiakérdést, mind a sziget két felének újraegyesítését, hiszen az újabb felfedezések újabb összecsapásokat jelentenek a szigeten.

⁹⁵ Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

Összegzés

Az elmúlt időszakban Ciprus területi vitáit a régióban a földgázmezők felfedezése váltotta ki, amely már nem csupán Ciprust, és az ország görög és török ciprióta kormányát mozgatja, hanem sokszereplős, regionális és globális kérdéssé alakult át. A szénhidrogének kiaknázásának kérdése olyan konfliktust teremtett, amely a nemzetközi figyelmet a Kelet-Mediterráneum térségére, ezen belül pedig a szigetországra irányította. Nem csak Ciprus, Görögország, valamint Törökország bel- és külpolitikáját, illetve energiapolitikai stratégiáját befolyásolja, hanem más, globálisan fontos térségek (pl. Európai Unió, Amerikai Egyesült Államok) is érdekeltek lettek a térség energiahordozóinak kitermelésében.

Az energiapolitika és a nemzetközi konfliktusok fogalmainak körbejárásával látható, hogy a két terminus valójában kéz a kézben jár a nemzetközi kapcsolatokat illetően, hiszen az energiakérdés, azon belül is az energiahordozókban való bővelkedés, vagy annak hiánya konfliktust teremthet országok, illetve régiók között. Korunkban az energiaellátás kérdése stratégiai jelentőséggel bír, hiszen egy ország energiapolitikáját, valamint biztonságpolitikáját is nagy mértékben formálja. Az energia fontos szerepet játszik abban, hogy egy állam olyan képességekkel rendelkezzen, amelyekkel céljait elérheti, tehát kereskedhet vele, stratégiai kapcsolatokat teremthet a nemzetközi szintén. Egy ország geopolitikai fekvése jelentősen meghatározza nemzetközi megítélését, hiszen egy-egy régió gazdagabb lehet energiahordozókban, amellyel régióon belül, valamint kívül is függőségi viszonyt alakíthat ki. A biztonsági komplexumok elmélete alapján látható, hogy energiahordozókban gazdag országok a térségükben alakíthatják ki a legnagyobb függőséget más államok kárára, amely nemzetközi érdekütköзésekhez, majd konfliktusokhoz vezethet.

Ciprus a Földközi-tenger medencéjében fekszik, a kelet-mediterrán térség meghatározó országaként eltérő politikai kultúrák metszéspontjában, hiszen földrajzi szempontból Ázsiához tartozik, de kulturális szempontból Európa része, ezen belül is az Európai Unió tagországa. Ciprus területi megosztottságát tekintve több mint 50 éve Törökország és Görögország befolyása alatt áll, hiszen a sziget státuszát 1959-ben, a britek kivonulásával úgy rögzítették, hogy nem egyesülhet egyik országgal sem. A megosztottságból adódó érdekütköзések a török-görög-ciprusi konfliktus kialakulásához vezettek, melyben mind a szigeten élő törökök, mind a görögök önállóságot igyekeztek kivívni maguknak. A konfliktus 2011-ben ért egy újabb fordulóponthoz, amikor az első földgázlelőhelyet, az Aphrodite gázmezőt felfedezték. Az akkor felfedezett mennyiség Ciprus évi földgázfogyasztása alapján az ország igényeit még 150 évig is képes lett volna fedezni, azóta pedig számos másik, akár

sokkal gazdagabb földgázmező is felfedezésre került, így jelenleg több mint 800 milliárd m³ földgázzal rendelkezik bizonyítottan.

A sziget geopolitikai jelentősége a felfedezett szénhidrogéneknek köszönhetően felértékelődött, ezzel egy előnyös pozíciót elnyerve a Kelet-Mediterráneum térségében. A földgázmezőknek köszönhetően ugyanakkor nem csak regionális, hanem nemzetközi fontosságú szintérré vált, hiszen nem csak a konfliktusban érintett Törökország és Görögország, hanem az Amerikai Egyesült Államok, valamint az Európai Unió is érdekelt a kitermeléssel kapcsolatos kérdésekben. A török-görög kapcsolatok az utóbbi évben sem voltak felhőtlenek, ugyanakkor az energiakérdésben való együttműködés miatt több alkalommal igyekeztek nyitni egymás irányába, egyelőre sikertelenül.

Törökország geopolitikai szerepe megkérdőjelezhetetlen, az egyik legfajsúlyosabb regionális erő az energiapolitikában, hiszen fontos kapcsolatokkal rendelkezik az Európai Unióval, Azerbajdzsánnal, több földgázvezeték fut át az országon, és közvetít energiahordozót az Unió felé. Törökország fontos stratégiai partner az Európai Unió számára, és ugyan a török-görög konfliktus miatt számos alkalommal konfrontálódott a két térség, az Unió nincsen abban a helyzetben, hogy Törökországgal bármilyen formában megszakítsa energetikai kapcsolatait. Ugyanakkor Görögország arra törekedett az utóbbi években, hogy elmélyítse kapcsolatait azokkal a térségekkel, amelyek érdekeltek a ciprusi földgáz kitermelésében, ezzel háttérbe szorítva vetélytársát, Törökországot. Kedvező volt számára, hogy Törökország számos alkalommal nehezményezett az országra amiatt, hogy szerinte egyenlő formában kellene profitálniuk az energiahordozók kitermeléséből. A konfliktus amiatt vált bonyolulttá, hogy azok a blokkok, ahol földgázmezőket fedeztek fel, görög fennhatóság alá tartozó kizárólagos gazdasági övezetbe tartoznak, aminek jogát az Észak-ciprusi Török Köztársaság nem ismeri el, ugyanis nem ratifikálta az UNCLOS 47. cikkét. A görög ciprióta fél abban az esetben garantálja a török fél részesedését a földgázvagyonból, ha az ratifikálja, és tiszteletben tartja az egyezményt.

Ebben a bonyolult konfliktusban Ciprus számára felértékelődtek a regionális, valamint globális kapcsolatai. Kutatásom és elemzésem során arra a következtetésre jutottam, hogy az energetikai felfedezések nem elhanyagolható potenciált hordozhatnak magukban, melyek jelentősége a jövőben csak fokozódni fog. Ciprus, habár területét tekintve megosztott és más országok által befolyásolt terület, mégis tud energiapolitikai kapcsolatokat kötni régió belül és kívül is. Az utóbbi évek sikeres kutatásai meghozták azt az eredményt a szigetország számára, hogy számos energiapolitikai témában számítanak rá, a régió belüli, szintén nagy mennyiségű energiaforrással rendelkező országok. Ugyanakkor nem csak azt fontos

figyelembe venni, hogy energiapolitikai szinten milyen előrelépéseket tett Ciprus, hanem a Kelet-Mediterráneumban hány országgal került közelebb diplomáciai vonalon. A régióban kialakult az Izrael-Egyiptom-Ciprus-Görögország tengely, amely a térség földgázát áramoltatná Európa felé LNG terminálon, valamint az EastMed gázvezetéken keresztül. Habár ez a kapcsolat előnyös mindannyiuk számára, a térség konfliktusai hátráltatják az együttműködést.

Az Európai Unió számára előnyös lenne, ha a ciprusi, valamint az egyiptomi és izraeli földgázkinccs Görögországon keresztül áramolna a térségbe, ugyanakkor a török-görög fél érdekeinek ütközése hátráltatja az Unió ezen törekvéseit. Törökország számára ugyanis fontos lenne, hogy ő áramoltassa a gázt, ezzel az Uniónak súlyos földgázfüggőséget előidézve, de ezzel erősítené saját regionális, energiaelosztó szerepének jelentőségét, és később egy esetleg földgázhub középontjaként lépne elő a globális energiapiacra.

A kutatás alapján egyértelműen látszik, hogy a ciprusi földgáz kitermelésének kérdését erősen körbehálózza nem csak a törökök és görögök, a konfliktusukban ütköző érdekeik, hanem ezen felül a saját külpolitikai céljaik, amellyel regionálisan szeretnének nagyobb befolyást elérni. Ugyanakkor a két ország között abban is ütköznek az érdekek, hogy megfelelő infrastruktúra, amelyen áramoltatni lehetne a földgázt, jelenleg még nem áll rendelkezésre, ezért a következő évek lesznek a döntők abban, hogy milyen szerződéseket kötnek energiával kapcsolatos témákban, mely fél tudna országán keresztül megfelelő összeköttetést létesíteni a földgáz szállítására.

Jelen nemzetközi helyzetben kijelenthető, hogy a földgáz jelentősége továbbra is növekszik, fontos mindennapi kérdés a világ országai számára. Ciprus számára több ajtó is nyitva áll azzal kapcsolatban, hogy később hogyan értékesíti a földgázát, amelynek fő piaca az Európai Unió térsége lesz. Ugyanakkor ebben a kérdésben a török-görög konfliktus alakulása, valamint az Unió és a két ország kapcsolata lesz a döntő – hiszen, ahogyan a bevezetés első idézete is mondja –, ezek a kapcsolatok fogják előremozdítani, valamint hátráltatni is a kitermelést. A török és görög ciprióta kormány számára stratégiai kérdés a kitermeléshez szükséges jogok megszerzése, valamint megtartása, amely hatással van Ciprus valamennyi diplomáciai kapcsolatára a világban, valamint a ciprusi rendezés kérdésére is, amely együttműködés hiányában nem fog tudni megvalósulni a jövőben.

Irodalomjegyzék

1. Axt, Heinz-Jürgen (2021): Troubled Water in the Eastern Mediterranean. Turkey Challenges Greece and Cyprus Regarding Energy Sources. *Comparative Southeast European Studies*, Vol. 69., No. 1., pp. 133–152.
2. Botos Balázs (2019): A ciprusi gazdaság sokarcúsága. *Polgári Szemle*, 15. évfolyam, 1-3. szám, 399–405. o.
3. Brooks, Stephen G. (2008): *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*. Princeton University Press, Princeton.
4. Buzan, Barry – Hansen, Lene (2009): *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, Cambridge.
5. Buzan, Barry – Waever, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge.
6. Colgan, Jeff (2009): The International Energy Agency. *GPPi Policy Paper*, No. 6., pp. 1–20.
7. Crawshaw, Nancy (2023): *The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece*. Routledge – Publisher of Professional & Academic Books, United Kingdom.
8. Csák László (2015): Energiapolitika: minden területi szinten. *Tér és Társadalom*, 29. évfolyam, 4. szám, 79–88. o.
9. Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés áttekintése az Anasztasziadesz-Akinci időszak (2015-2020) és a ciprusi energetikai konfliktus tükrében. *Külügyi Műhely*, 2022. év, 5. szám, 1–16. o.
10. Csorba Éva (2022): A ciprusi rendezés lehetőségeinek értékelése. *Külügyi Szemle*, 2022/11., 84–113. o.
11. Csorba Éva (2022): Milyen mértékben predesztinálja a földrajzi adottság egy ország külpolitikáját? *Pólusok folyóirat*, 3. évfolyam, 1. szám, 114–119. o.
12. Dannreuther, Roland (2016): *Nemzetközi biztonság*. Antall József Tudásközpont, Budapest.
13. Davutoğlu, Ahmet (2016): *Stratégiai Mélység – Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, Budapest.
14. Dobos Edina (2010): Az energiaellátás biztonságának elméleti kérdései. *Nemzet és Biztonság*, 10. évfolyam, 3. szám 36-44. o.
15. Egeresi Zoltán (2019): Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság*, 2019/2. szám, 50–63. o.

16. Egeresi Zoltán (2021): Görög-török versengés: felszín alatti feszültségek. *KKI-Elemzések*, KE-2021/59., 3–10. o.
17. ElBassoussy, Ahmed (2019): East Mediterranean Gas: a New Area for International Rivalry, *Review of Economics and Political Science*, Vol. 3., No. 2., pp. 70–87.
18. Ellinas, Charles (2022): Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Atlantic Council*, Issue Brief February 2022, pp. 1–18.
19. European Council (2020): Sanctions regime against illegal drilling activities in the Eastern Mediterranean extended by one year. Letöltés helye: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/11/06/sanctions-regime-against-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-extended-by-one-year/> (Letöltés ideje: 2023. 09. 07.)
20. European Parliament (2021): European Parliament resolution of 19 May 2021 on the 2019-2020 Commission Reports on Turkey. Letöltés helye: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0243_EN.html (Letöltés ideje: 2023. 09. 10.)
21. Fekete-Karydi Klára (2016): Az Égei-tengeri konfliktus. *Hadtudomány*, 2016. évi elektronikus lapszám, 177–189. o.
22. Galtung, Johan (1969): Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, Vol. 6., No. 3., pp. 167-191.
23. Gurr, T. R. (1970): *Why Men Rebel*. Princeton University Press, Princeton.
24. Huntington, Samuel P. (2019): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó Kft., Budapest.
25. Kacziba Péter (2013): A ciprusi földgázkinccs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai. *Külügyi Szemle*, 12. évfolyam, 4. szám, 149–171. o.
26. Kacziba Péter (2013): A ciprusi földgázkinccs szerepe a Kelet-Mediterráneum geopolitikai átrendeződésében. *Kül-Világ*, 10. évfolyam, 3-4. szám, 20–41. o.
27. Kacziba Péter (2017): *A nemzetközi válságkezelés békeépítő koncepciója és ciprusi alkalmazásának tanulságai*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs.
28. Kacziba Péter (2018): Provokáció vagy normalizáció: Erdogan elnök görögországi látogatása és annak háttere. *Külügyi Szemle*, 17. évfolyam, 3. szám, 28–48. o.
29. Kacziba Péter (2019): Többség kisebbségi, kisebbségi többségi támogatással: Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. In: Szalai Máté – Wagner Péter: *A többség-*

- kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 58-80. o.
30. Kacziba Péter (2020): Törökország fekete-tengeri gázfeltárásai. 2020/ 1. évfolyam, 1. szám, 176–192. o.
 31. Kacziba Péter (2021): Gas discoveries in Cyprus: the limits of Russian influence. *International Journal of Euro-Mediterranean*, Vol. 14., No. 2., pp. 3–38.
 32. Khalova, Gul'nar Osmanovna (2019): Republic of Turkey Gas Complex Development: Problems and Prospects. *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 9., Issue 1., pp. 237–243.
 33. Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2009): Fosszilis és nem fosszilis energiaforrások. *Statisztikai Tükör*, 3. évfolyam, 107. szám. 1–2. o.
 34. Marshall, Tim (2021): *The Power of Geography. Ten maps that reveal the future of our world*. Elliott and Thompson Limited, London.
 35. Máté Zsófia (2022): *Energiahíd? – Törökország tranzit szerepe az Európai Unió energiaellátásában*. Tudományos Diákköri Konferencia dolgozat, 2022. ősz, Széchenyi István Egyetem, Győr.
 36. Mearsheimer, John (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton&Company, New York.
 37. Misík, Matús – Nosko, Andrej (2023): Post-Pandemic Lessons for EU Energy and Climate Policy After the Russian Invasion of Ukraine: Introduction to a Special Issue on EU Green Recovery in the Post-Covid-19 Period. *Energy Policy*, Vol. 177., No. 113546, pp. 1–5.
 38. N. Rózsa Erzsébet (2019): *Az Európai Unió szerepvállalása a Közel-Keleten és a Mediterráneumban*. In: *Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 17-28. o.
 39. Neset, Siri (2021): Turkey as a Regional Security Actor in the Black Sea, the Mediterranean, and the Levant Region. *Chr. Michelsen Institute*, Vol. 2., pp. 1–64.
 40. Pirishis, George (2022): Two Possible Options for the Development of the Aphrodite Gas Field. *CyprusMail*, Letöltés helye: <https://cyprus-mail.com/2022/04/29/two-possible-options-for-the-development-of-the-aphrodite-gas-field/> (letöltési idő: 2023.09.13.)
 41. Republic of Cyprus (2023): *Index of Multilateral Treaties 1960–2022*. Office of the Law Commissione, Nicosia.
 42. Siddi, Marco (2022): *The Role of Power in EU-Russia Energy Relations: The Interplay between Markets and Geopolitics*. Taylor&Francis Group, Routledge.

43. Smith, Dan (2003): *Trends and Causes of Armed Conflict*. In A. Austin, M. Fischer, & N. Ropers, *The Berghof Handbook for Conflict Transformation*, Berghof Conflict Research, Berlin.
44. Stanic, Ana – Karbuz, Sohbət (2021): The Challenges Facing Eastern Mediterranean Gas and How International Law Can Help Overcome Them. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 39., Issue 2., pp. 213–247.
45. Stefanou, Constantin (2005): *Cyprus and the EU: The Road to Accession*. Ashgate Publishing, Farnham, United Kingdom.
46. Sukkarieh, Mona (2021): *The East Mediterranean Gas Forum: Regional Cooperation Amid Conflicting Interests*. Briefing February 2021, Natural Resource Governance Institute, New York.
47. Tagliapietra, Simone (2013): Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments Between Market Opportunities and Geopolitical Risks. *Fondazione Eni Enrico Mattei*, Dicembre 2013, p. 23.
48. Takács Gergely (2018): Az energiabiztonság helye és szerepe a nemzetközi kapcsolatok elméletében. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. évfolyam, 3. szám, 6–20. o.
49. Tongori Zsófia (2020): *Törökország szerepe az Európai Unió energiabiztonságában–Ankara földgáztranzitban rejlő lehetőségei*. Doktori értekezés, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest.
50. Troulis, Markos (2019): The East Med Pipeline Project: Europe’s Fourth Energy Artery. *Civitas Gentium*, Vol. 7., No. 2., pp. 153–168.
51. Tsakiris, Theodoros (2019): The Importance of East Mediterranean Gas for EU Energy Security – The Role of Cyprus, Israel and Egypt. *Cyprus Review*, Vol. 30. No. 1., pp. 25–50.
52. UNCLOS Convention on the Law of the Sea (1982), Article 47., United Nations. Letöltés helye: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part4.htm (Letöltési idő: 2023. 08. 26.)
53. Waltz, Kenneth (2010): *Theory of International Politics*. Waveland Press, Long Grove, Illinois.
54. Wenzke, Caroline – Lindley, Dan (2008): *Dismantling the Cyprus Conspiracy: The US role in the Cypriot Crises of 1963, 1967 and 1974*. University of Notre Dame, Indiana, The United States of America.
55. Zakaria, Fareed (1998): *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role*. Princeton University Press, Princeton.

Mellékletek

1. melléklet – A fosszilis és nem fosszilis energiahordozók

Fosszilis energiahordozók	Nem fosszilis energiahordozók
kőszén	vízenergia
kőolaj	szél
földgáz	nap
olajpala	biomassza
bitumen	bioüzemanyag
kátrányhomok	geotermikus energia
atomenergia	-

5. táblázat: A fosszilis és nem fosszilis energiahordozók

Forrás: Saját szerkesztés (2023), Központi Statisztikai Hivatal (KSH) (2009): Fosszilis és nem fosszilis energiaforrások. *Statisztikai Tükör*, 3. évfolyam, 107. szám. 1–2. o.